

Dijitalleşen Yargılama Süreci: İsviçre ZPO 2025 Revizyonu ve 6100 Sayılı HMK'da e-Duruşma Uygulamalarının Geleceği^(*)

The Digitalization of Judicial Proceedings: The 2025 Revision of the Swiss Civil Procedure and the Future of e-Hearings Under the Turkish Code of Civil Procedure No. 6100

Serpil IŞIK^(**)

Öz:

Dijitalleşme, modern toplumlarda birçok alanda köklü dönüşümler yaratırken, yargılama süreçleri de bu durumdan doğrudan etkilenmiştir. Teknolojinin sağladığı imkânlar, mahkemelerin işleyişini ve bilgi akışını tekrardan şekillendirmiş; böylece daha şeffaf, hızlı ve erişilebilir bir yargı sisteminin oluşmasına katkı sağlamıştır. Özellikle, e-Duruşma uygulamaları, fiziki duruşmalara alternatif oluşturarak zamandan ve maliyetten tasarruf sağlamıştır. Türk medenî usûl hukukunda ses ve görüntü nakli yoluyla duruşma icrasına ilişkin ilk yasal düzenleme, 01.10.2011 tarihinde yürürlüğe giren 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun (HMK) 149'uncu maddesiyle getirilmiştir. HMK m. 149 hükmü, 7251 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunla kapsamlı biçimde değiştirilmiş ve özellikle Covid-19 pandemisi sonrasında e-Duruşma uygulaması hızla yaygınlaşmıştır. İsviçre hukukunda ise, dijitalleşmenin yargılama sürecindeki rolü, 01.01.2025 tarihinde yürürlüğe giren İsviçre Federal Medeni Usul Kanunu (ZPO) revizyonuyla bir kez daha gözler önüne serilmiştir. İsviçre ZPO 2025 revizyonuyla dijital yargılama araçlarının medenî yargıda kullanımına ilişkin düzenlemeler kanunî güvenceye bağlanarak uygulamada öngörülebilirlik sağlanmıştır. ZPO'ya eklenen 141a, 141b ve 170a maddeleri dijital yargılamaya ilişkin usûli ve teknik esasları ayrıntılı olarak düzenlemiştir. Böylece, uygulamaya rehberlik edecek kapsamlı bir yasal çerçeve oluşturulmuştur. Her ne kadar, HMK'daki e-Duruşma düzenlemelerinin geçmişi tarihsel olarak İsviçre ZPO'ya kıyasla daha eski olsa da İsviçre ZPO 2025 ile getirilen e-Duruşma modeli, teknik ve usûli açılardan daha gelişmiş olması sebebiyle dikkat çekicidir. Bu çerçevede çalışmamızda,

---

^(*) Araştırma Makalesi / *Research Article*
Yayın Kuruluna Ulaştığı Tarih: 03.06.2025
Yayınlanmasının Kabul Edildiği Tarih: 21.08.2025
DOI: 10.58733/imhfd.1712889

Bu makaleye atf için: IŞIK, Serpil, "Dijitalleşen Yargılama Süreci: İsviçre ZPO 2025 Revizyonu ve 6100 Sayılı HMK'da e-Duruşma Uygulamalarının Geleceği", **İMİHFD**, C. 10, S. 2, 2025, s. 1395-1449

^(**) *Ars. Gör. Dr.*, İstanbul Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Medeni Usul ve İcra-İflas Hukuku Anabilim Dalı, İstanbul - Türkiye
E-posta: isikserpil1988@hotmail.com
Orcid: 0000-0003-4329-1138

01.01.2025 tarihinde yürürlüğe giren İsviçre ZPO revizyonu kapsamında dijital yargılama araçlarının kullanımına dair gelişmeler incelenmekte; bunların Türk medenî usûl hukukuna olası etkileri değerlendirilmektedir. Bu şekilde, konuya ilişkin İsviçre ve Türk hukuk sistemleri karşılaştırmalı olarak analiz edilerek, aralarındaki farklı yönler tespit edilmektedir. Böylelikle, Türk hukukunun dijitalleşme sürecine yönelik somut öneriler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler:

Dijital Yargılama, e-Duruşma, İsviçre ZPO 2025 Revizyonu, Hukuk Muhakemeleri Kanunu, e-Duruşma Uygulamalarının Geleceğine Dair Öneriler.

Abstract:

Digitalisation has brought about profound changes in many areas of modern society, and judicial processes have been directly affected by this. The opportunities provided by technology are reshaping the way courts work and how information flows, paving the way for a more transparent, faster and more accessible judicial process. In particular, e-court applications are replacing physical court hearings, thereby saving time and money. In Turkish civil procedure law, the conduct of court hearings via audio and video transmission was first given a legal basis by Article 149 of the Code of Civil Procedure (HMK) No. 6100, which entered into force on 1 October 2011. Article 149 of the HMK was comprehensively amended by the Law Amending the Civil Procedure Code and Certain Other Laws No. 7251; particularly, the e-hearing method has rapidly gained widespread adoption following the COVID-19 pandemic. In Swiss law, the role of digitalisation in the judicial process has been highlighted with the revision of the Swiss Federal Civil Procedure Code (ZPO), which will enter into force on 1 January 2025. With the provisions introduced by the 2025 revision of the Swiss ZPO, the use of digital judicial tools in civil proceedings has been subject to legal safeguards, ensuring predictability in practice. In this context, the new Articles 141a, 141b, and 170a added to the ZPO detail the procedural and technical principles governing digital proceedings. Thus, a legal framework has been established to guide implementation. The history of e-hearing regulations in the HMK is historically older than that of the Swiss ZPO. However, the e-hearing model introduced by the Swiss ZPO 2025 is noteworthy for being more advanced in technical and procedural terms. Within this framework, our study examines developments in the use of digital trial tools under the Swiss ZPO revision that entered into force on 1 January 2025 and assesses their potential impact on Turkish civil procedure law. In this way, the Swiss and Turkish systems are analysed comparatively; differences are identified, and concrete recommendations are made for the digitalisation process of Turkish law.

Keywords:

Digital Adjudication, e-Hearings, Swiss ZPO 2025 Revision, Code of Civil Procedure, Recommendations for the Future of e-Hearings.

Extended Summary:

The pervasive integration of digital technologies into all areas of social life has also triggered structural transformations within the legal domain. In line with the objectives of accelerating judicial procedures, enhancing accessibility for the parties, and upholding the principle of procedural economy, the use of digital tools in judicial proceedings is becoming increasingly widespread. In recent years, e-Hearing practices have taken center stage as an inevitable reflection of the digitalization of court proceedings. The conduct of hearings through audio and video transmission first acquired a legal basis in civil proceedings with the enactment of Article 149 of the Code of Civil Procedure No. 6100 ("CCP"), which entered into force on October 1, 2011.

Article 149 of the Code of Civil Procedure explicitly regulates the possibility for parties, witnesses, experts, or specialist to participate in hearings via audio and video transmission. Although this provision provided a legal foundation for conducting hearings remotely, the

widespread implementation of this method was largely prompted by the Covid-19 pandemic. In addition to the pandemic, the Judicial Reform Strategy Document announced in 2019 also contributed to significant reforms in this area in 2020. Following the enactment of Law No. 7251 on the Amendment of the Code of Civil Procedure and Certain Laws, which was published in the Official Gazette on July 28, 2020, Article 149 of the CCP - governing hearings conducted through audio and video transmission- was substantially amended. Subsequently, the necessary technical infrastructure was promptly developed in the courts, and the system known as “e-Hearing” enabled parties and their legal representatives to participate in hearings online.

Similarly, with the revision of the Swiss Code of Civil Procedure that entered into force on January 1, 2025, a remarkable step was taken toward the systematic and statutory integration of digitalization into civil proceedings. Through this revision, new provisions - Article 141a, 141b, and 170a of the Swiss CCP - were introduced, explicitly regulating the conduct of hearings via audio and video transmission. Accordingly, from January 1, 2025 onwards, the use of electronic tools in judicial proceedings in Switzerland was granted a statutory framework for the first time. As can be observed, the history of e-Hearing practices under the Turkish Code of Civil Procedure dates back further than that under the Swiss CCP. However, the model introduced by the 2025 revision of the Swiss Code - due to its innovative and systematic structure - offers significant insights for the further development of Turkish civil procedure law.

The newly introduced Articles 141a, 141b, and 170a of the revised Swiss CCP conceptualize remote hearings via audio and video transmission not merely as a matter of convenience, but as a procedurally regulated institution. These provisions incorporate safeguards such as the requirement of party consent, the absence of overriding public or private interests, the enumeration of situations requiring mandatory recording, data security, and the protection of minors. Such detailed regulations aim to ensure full respect for the right to a fair trial, even in digital environments. By contrast, while Article 149 of the Turkish CCP offers a general legal framework for remote hearings, it lacks sufficient technical and legal standards at the statutory level. As a result, essential procedural matters related to e-Hearings in Turkish law are regulated by secondary legislation.

To advance the practice of e-Hearings in Turkish law, Article 149 of the CCP should be restructured. Issues such as participation in hearings via audio and video transmission, the examination of witnesses and experts, mandatory recording, the protection of personal data, and the prohibition of hearing children via this method must be addressed in detail at the statutory level. Additionally, a duty should be imposed on courts to provide reasoned decisions when accepting or rejecting e-Hearing requests, thereby preventing arbitrariness in practice.

In conclusions, the e-Hearing is not merely a technological facility but a procedural law institution that aligns with fundamental procedural principles such as immediacy, equality of arms, and publicity. Effective and secure integration of this method into the Turkish legal system requires not only technical infrastructure but also clearly defined legal guarantees and implementation standards. In this regard, the 2025 revision of the Swiss CCP should be regarded as a systematic and comprehensive model capable of guiding the digitalization process of Turkish civil procedure law.

GİRİŞ

Dijital teknolojilerin toplumsal hayatın her alanına sirayet etmesi hukuk dünyasında da yapısal dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Yargılama prosedürlerinin hızlandırılması, taraflar için daha erişilebilir hale getirilmesi ve usul ekonomisi ilkesinin sağlanması amaçları doğrultusunda dijital yargılama araçlarının kullanımı giderek yaygınlaşmıştır. Son yıllarda, e-Duruşma uygulamaları dijitalleşen yargılama süreçlerinin kaçınılmaz bir parçası olarak gündemin üst sıralarına yerleşmiştir.

Ses ve görüntü nakli yoluyla duruşma icrası, 01.10.2011 tarihinde yürürlüğe giren 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun¹ 149'uncu maddesiyle ilk kez medenî yargı bakımından yasal bir zemine kavuşmuştur². Bahsi geçen düzenleme, tarafların, tanıkların, bilirkişilerin veya uzmanların ses ve görüntü nakli yoluyla duruşmalara katılabileceğini açıkça düzenlemiştir³. Ancak, ses ve görüntü nakli yoluyla duruşmalara katılım yönteminin fiilen uygulanmaya başlanması büyük ölçüde Covid-19 pandemisinin etkisiyle olmuştur⁴. Pandeminin yanı sıra, 2019 yılında açıklanan Yargı Stratejisi Belgesi'nin de sonucu olarak⁵ 2020 yılında bu alanda önemli değişiklikler gerçekleştirilmiştir⁶. 28.07.2020 tarihinde yürürlüğe giren 7251 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun⁷ ("7251 sayılı Kanun") sonrasında, ses ve görüntü nakli yoluyla duruşma icrasını düzenleyen HMK m. 149 hükmü yeni bir çehre kazanmıştır⁸. Bunun üzerine, mahkemelerde vakit kay-

¹ RG. 04.02.2011, S. 27836.

² ARSLAN, Aziz Serkan, **Hukuk Yargılamasında Videokonferans Yöntemi (E-Duruşma) (HMK M. 149)**, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2023, s. 29.

³ KIYAK, Emre, "Duruşmada Etkinlik Kazanan Yargılama İlkeleri ile Usuli Müktesep Hak Işığında Türk Hukuk Yargılamasında Eş Zamanlı Ses ve Görüntü Aktarımıyla Duruşma Yapılmasının Olması Gereken Sınırları", **Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, S. 205, Kasım 2021, s. 1462; VAROL KARAOSMANOĞLU, Gökçe, "Ses ve Görüntü Nakli Yoluyla Duruşma Yapılmasına İlişkin Olarak 7251 Sayılı Kanun'la Yapılan Değişikliklerin Doğrudanlık İlkesi Kapsamında Değerlendirilmesi", **AndHD**, C. 8, S. 1, 2022, s. 75.

⁴ ARSLAN, Aziz Serkan, "Ses ve Görüntü Nakli Yolu ile Duruşma ve Uygulamasının Değerlendirilmesi", **AD**, S. 71(2), 2023, s. 741.

⁵ MIDİK, Barış, "Medeni Yargıda E-Duruşma Pilot Uygulaması ve Yargının Elektronik Dönüşümü Üzerine Bazı Düşünceler", **Lexpera Blog**, 2020 (s. 1-8) (Çevrimiçi) <https://blog.lexpera.com.tr/medeni-yargida-e-durusma-pilot-uygulaması-ve-yargının-elektronik-donusumu-uzerine-bazi-dusunceler/>, E.T. 03.06.2025.

⁶ ARSLAN, **Duruşma**, s. 741.

⁷ RG. 28.07.2020, S. 31199.

⁸ ÖZTEK, Selçuk, "Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun Aileniyet İlkesine İlişkin 28'inci Maddesi ile Ses ve Görüntü Nakledilmesi Yoluyla veya Başka Yerde Duruşma İcrasına İlişkin 149'uncu Maddesinde 7251 Sayılı Kanun'la Yapılan Değişiklikler Hakkında Bazı Düşünceler", **AD**, S. 66, 2021/1, s. 652.

betmeden gerekli altyapı çalışmalarına başlanmış; e-Duruşma⁹ olarak adlandırılan sistem sayesinde taraf ve vekillerine çevrim içi olarak duruşmalara katılma olanağı tanınmıştır¹⁰.

İsviçre Federal Medeni Usul Kanunu'nda¹¹ ise 01.01.2025 tarihinde yürürlüğe giren¹² revizyon ile medenî yargıda dijitalleşme, sistematik ve kanuni çerçeveye oturtularak dikkat çekici bir adım atılmıştır¹³. İsviçre Federal Medeni Usul Kanunu revizyonuyla birlikte ZPO Art. 141a, ZPO Art. 141b ve ZPO Art. 170a şeklinde yeni hükümler ihdas edilerek ses ve görüntü nakli yoluyla duruşma icrası kanunda açıkça düzenlenmiştir¹⁴. Böylelikle, 01.01.2025 tarihinden itibaren İsviçre Federal Medeni Usul Kanunu'nda gerçekleştirilen kanuni değişiklikler sayesinde adli yargıda elektronik araçların kullanımı için kapsamlı bir hukuki temel oluşturulmuştur¹⁵.

Görüldüğü üzere, 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda e-Duruşma uygulamalarının geçmişi, İsviçre Federal Medeni Usul Kanunu'na nazaran daha eskidir. Bununla birlikte, İsviçre Federal Medeni Usul Kanunu'nda 01.01.2025 tarihinde gerçekleştirilen revizyon ile elektronik araçların medenî yargıda kullanımına ilişkin kanun koyucunun sunduğu model, yenilikçi ve sistematik yönlerinin gelişmişliği nedeniyle Türk hukuku açısından değerlendirilmeye değerdir. Bu sebeple, çalışmamızda, İsviçre Federal Medeni Usul Kanunu'nda gerçekleştirilen değişiklikler çerçevesinde ses ve görüntü nakli

⁹ Belirtmek gerekir ki, ceza yargılamasında “Ses ve Görüntü Bilişim Sistemi” (SEGBİS) olarak bilinen uygulama, medeni usul hukukunda “e-Duruşma” olarak adlandırılan yöntemle karşılık bulmuştur (ARSLAN, **Duruşma**, s. 740).

¹⁰ ARSLAN, **E-Duruşma**, s. 29.

¹¹ SR 272.

¹² SIEGENTHALER, Thomas: “ZPO-Revision: Privatgutachten als Beweismittel - Wirkung und Nebenwirkungen”, **Baurecht**, Heft 3, 2024, s. 93.

¹³ MARKUS, Alexander R., “Revision der ZPO - Ende der Übung, wie weiter?”, **Schweizerische Zeitschrift für Zivilprozess- und Zwangsvollstreckungsrecht**, Heft 63, 2023, s. 221.

¹⁴ DOMEJ, Tanja, “Videokonferenzen im Zivilprozess”, **Anwaltsrevue: Das Praxismagazin des schweizerischen Anwaltsverbandes**, Heft: 11-12, 2022, s. 486 vd.; HONEGGER-MUNTENER, Patrick/RUFIBACH, Matthias/SCHUMANN, Julius: “Die Revision der ZPO (2/2: XI-XX.)”, **Aktuelle Juristische Praxis**, Heft 10, s. 1180; STEINER Martina Patricia/BECKER, Andreas, “Der arbeitsrechtliche Prozess - was ändert sich in rund einem Jahr mit der Revision der Schweizerischen Zivilprozessordnung (ZPO)?”, **Anwaltsrevue: Das Praxismagazin des schweizerischen Anwaltsverbandes**, Heft 1, 2024, s. 23; GUYAN, Peter, “Art. 170a ZPO - Einvernahme mittels Videokonferenz”, **Schweizerische Zeitschrift für Zivilprozess- und Zwangsvollstreckungsrecht**, Heft 69, 2025, s. 13.

¹⁵ MATTHYS, Janis/SANTEN, André, “Technische Störungen bei der Durchführung von Videokonferenzen in Zivilverfahren”, **Anwaltsrevue: Das Praxismagazin des schweizerischen Anwaltsverbandes**, Heft 3, 2025, s. 133; EICHEL, Florian, “Gerichtsöffentlichkeit bei Videoverhandlungen im Zivilprozess”, **Schweizerische Juristen-Zeitung**, Heft 120, 2024, s. 211.

yoluyla duruşma icrasına ilişkin ZPO Art. 141, Art. 141b, Art. 170a hükümleri incelenerek bunların Türk medenî usûl hukuku açısından ne tür etkiler doğurabileceği değerlendirilecektir. Bu doğrultuda, İsviçre ve Türk Medenî Usûl Hukuklarında öngörülen hükümler (ZPO Art. 141a, Art. 141b, Art. 170a; HMK m. 149) karşılaştırılarak bunların aralarındaki benzerlikler ile farklılıklar tespit edilecektir. Böylelikle, Türk hukuku açısından medeni yargıda dijitalleşmenin ve e-Duruşma uygulamalarının geleceğine ilişkin değerlendirmeler yapılarak somut öneriler getirilmeye çalışılacaktır.

I. İSVİÇRE ZPO 2025 REVİZYONU ÇERÇEVESİNDE DİJİTAL YARGILAMAYA GEÇİŞ SÜRECİ

A. İsviçre ZPO 2025 Revizyonu: Yasama Süreci, Gerekçeleri ve Yenilikçi Düzenlemelere Genel Bir Bakış

İsviçre Federal Medeni Usul Kanunu'nun 01.01.2011 tarihinde yürürlüğe girmesiyle birlikte daha önce kantonlara göre şekillenen medenî usûl hukuku İsviçre genelinde ilk kez yeknesak hale getirilmiş ve kodifiye edilmiştir¹⁶. 2014 yılında İsviçre Parlamentosu, o zamana kadarki deneyimlerine dayanarak, yürürlükte olan İsviçre Federal Medeni Usul Kanunu'nun uygulanabilirliğini değerlendirmesi ve gerekli görülmesi halinde değişiklik önerilerinde bulunması amacıyla Federal Konseyi görevlendirmiştir¹⁷. İsviçre Federal Medeni Usul Kanunu'nun kapsamlı şekilde revize edilmesine yönelik Mart 2018'de başlatılan istişare süreci tamamlanmış ve revizyon tasarısı 29.01.2020 tarihinde yayımlanmıştır¹⁸. İsviçre Federal Konseyi, 26.02.2020 tarihinde İsviçre Federal Medeni Usul Kanunu'nda öngörülen revizyona ilişkin taslak metni kabul etmiştir¹⁹. Bunun üzerine Tasarı 2023 ilkbaharında bir uzlaşma konferansı düzenlenmeden önce her iki meclis tarafından toplam üç defa görüşülmüştür²⁰. Nihayetinde İsviçre Parlamentosu 17.03.2023 tarihindeki son oylamada İsviçre Federal

¹⁶ STAEHELIN, Daniel/VON MUTZENBECHER, Florence, "Die Revision der ZPO vom 17. März 2023", *Schweizerische Juristen-Zeitung*, Heft 16-17, 119, s. 815; GUNGERICH, Andreas, "Revision der Schweizerischen Zivilprozessordnung", *Anwaltsrevue: Das Praxismagazin des schweizerischen Anwaltsverbandes*, Heft 1, 2021, s. 13.

¹⁷ WEBER, Philipp, "Die ZPO-Revisionsvorlage 2023", *Zeitschrift des Bernischen Juristenvereins*, Heft 159, 2023, s. 378.

¹⁸ STAEHELIN/VON MUTZENBECHER, s. 815.

¹⁹ ENZ, Benjamin V., "Die familienrechtlichen Verfahrensbestimmungen de lege lata und im Lichte der ZPO-Revision", *Die Praxis des Familienrechts*, 2022, s. 835.

²⁰ *Bundesrat*, Geschäft (20.026) «Zivilprozessordnung, Änderung» eingereicht am 26.2.2020, unter «Chronologie», (Çevrimiçi) <<https://www.parlament.ch/de/ratsbetrieb/suche-curia-vista/geschaefft?AffairId=20200026>> E.T. 03.06.2025.

Medeni Usul Kanunu revizyonunu kabul etmiştir²¹. İsviçre Federal Medeni Usul Kanunu revizyonu referandum sürecinin sona ermesiyle birlikte 01.01.2025 tarihinde yürürlüğe girmiştir²².

İsviçre Federal Medeni Usul Kanunu revizyonu ile birlikte “uygulamada elverişliliğin ve hukuki korumanın güçlendirilmesi” amaçlanmaktadır²³. Bu kapsamda, İsviçre ZPO 2025 revizyonu usûl kanununun uygulanabilirliğini arttırmayı, adalete erişimi kolaylaştırmayı ve tarafların masraflarını azaltmayı hedefleyen düzenlemeler içermektedir²⁴. Bununla birlikte, İsviçre Federal Medeni Usul Kanunu’nda gerçekleştirilen revizyon ile köklü bir sistem değişikliği öngörülmemiştir²⁵. Toplamda 408 maddeden oluşan İsviçre ZPO’nun 55 maddesinde dikkati çeken noktasal iyileştirmeler gerçekleştirilmiştir²⁶. Söz konusu iyileştirmeler yalnızca teknik düzenlemelerle sınırlı olmayıp aynı zamanda yargı teşkilatını doğrudan etkileyen yapısal değişiklikleri de içermektedir²⁷.

Görüldüğü üzere, İsviçre ZPO 2025 revizyonu Federal Mahkemesi İçtihatlarının benimsenmesiyle sınırlı kalmamış Federal Konsey’in orijinal taslağının çok ötesine geçerek önemli yenilikler getirmiştir²⁸. Özellikle, uluslararası ticaret

²¹ WEBER, Philipp, “Rechtsetzung und Rechtsentwicklungen 2024/2025-ZPO & SchKG”, *Schweizerische Zeitschrift für Zivilprozess- und Zwangsvollstreckungsrecht*, Heft 68, 2024, s. 374; STAEHELIN/VON MUTZENBECHER, s. 816; HONEGGER-MUNTENER/RUFIBACH/SCHUMANN, *ZPO* (2/2), s. 1180; SCHNEIDER, Silas, *Die familienverfahrensrechtlichen Auswirkungen der Revision der Schweizerischen Zivilprozessordnung (ZPO) vom 17. März 2023*, Impulse zur praxisorientierten Rechtswissenschaft, (Herausgeber: Cordula Lötscher, Daniela Thurnherr, Wolfgang Wohlers), Schulthess Juristische Medien AG, Zürich, 2024, s. 1; HONEGGER-MUNTENER Patrick/RUFIBACH, Matthias/SCHUMANN, Julius, “Die Revision der ZPO (1/2:I.-X.)”, *Aktuelle Juristische Praxis*, Heft 10, 2023, s. 1159; ZURCHER, Laura Jessica, Familienrechtliche Verfahren und dazugehörige Rechtsmittelverfahren nach der ZPO-Revision: Was ändert sich für Kinder und ihre Eltern?”, *Die Praxis des Familienrechts*, 2024, s. 542; WEBER, *ZBJV*, s. 279.

²² SIEGENTHALER, s. 93; STAEHELIN/VON MUTZENBECHER, s. 816; HONEGGER-MUNTENER/RUFIBACH/SCHUMANN, *ZPO* (2/2), s. 1180.

²³ MURARO, Gaudenz, “Praktische Auswirkungen der ZPO-Revision 2025 im Mietrecht”, *Mietrechtspraxis*, Heft 1, 2025, s. 7; MARTI, Arnold, “ZPO-Revision”, *Anwaltsrevue: Das Praxismagazin des schweizerischen Anwaltsverbandes*, Heft 1, 2021, s. 17; STAEHELIN/VON MUTZENBECHER, s.815; ZURCHER, s. 542.

²⁴ STURNY, Thimo/ZENDELI, Dzevrje, “Revision der schweizerischen Zivilprozessordnung (ZPO) per 1. Januar 2025”, *Recht relevant für Verwaltungsräte*, Heft 1, 2025, s. 17.

²⁵ GUNGERICH, s. 16.

²⁶ GUNGERICH, s. 16.

²⁷ Değişikliklerin tamamı için bkz.: ÖZTEK, Selçuk/NAMLI, Mert, “İsviçre Medeni Usul Kanununda Yapılması Düşünülen Önemli Değişiklikler (26/02/2020 Tarihli Tasarı)”, *TBBD*, S. 154, 2021, (s. 173-228).

²⁸ HONEGGER-MUNTENER/RUFIBACH/SCHUMANN, *ZPO* (2/2), s. 1180. Zira, İsviçre ZPO 2025 revizyonu ile bir taraftan Federal Mahkeme İçtihatlarının kanun metnine işlenmesi yoluyla uygulama birliğinin sağlanması amaçlanırken diğer taraftan da modern yargılamanın ihtiyaçlarına cevap verebilmek adına dijitalleşme eksenli yeniliklere yer verilmiştir (HONEGGER-MUNTENER/RUFIBACH/SCHUMANN, *ZPO* (2/2), s. 1180).

yargısının geliştirilmesi ve dijital yargılama araçlarının mahkemelerde kullanımına yönelik hükümler ihtiva etmesi, İsviçre ZPO 2025 revizyonunun odak noktasını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, öne çıkan düzenlemelerden biri belli şartlar altında ses ve görüntü nakli yoluyla duruşma icrasına ilişkin usullerin kabul edilmiş olmasıdır²⁹. Aşağıda, 01.01.2025 tarihinde yürürlüğe giren İsviçre Federal Medeni Usul Kanunu revizyonu çerçevesinde, dijital yargılama ve e-Duruşma uygulamalarına ilişkin kanun koyucunun getirdiği değişiklikler ile bu süreçte yaşanan gelişmeler ele alınacaktır.

B. İsviçre ZPO 2025 Revizyonu ile Dijital Yargılamaya İlişkin Getirilen Değişikliklerin Değerlendirilmesi

1. İsviçre ZPO 2025 Revizyonu Öncesindeki Hukuki Durum ve Reform Sürecine Geçiş Dönemi Uygulamaları

a. 01.01.2011 tarihli İsviçre Federal Medeni Usul Kanunu Dönemi

01.01.2011 tarihinde yürürlüğe giren İsviçre Federal Medeni Usul Kanunu kabul edildiği tarihteki haliyle yargılamada teknolojik araçların kullanımı bakımından oldukça geleneksel bir kanundu³⁰. Bu sebeple, İsviçre Federal Medeni Usul Kanunu uyarınca bir davanın elektronik ortamda yürütülmesine ilişkin açık bir kanuni dayanak söz konusu değildi³¹. İsviçre’de “Covid-19 Yargı ve Usul Hukuku Yönetmeliği’nin” (Covid-19 Verordnung Justiz und Verfahrensrecht)³² yürürlüğe girmesinden önce mahkemelerin duruşmaları videokonferans yoluyla gerçekleştirme imkânları bulunmamaktaydı³³. Yine, İsviçre ZPO 2025 revizyonuna kadar dijital araçların yargılamada kullanımına ilişkin düzenlemelerin İsviçre Federal Medeni Usul Kanunu’na dahil edilmediği görülmektedir³⁴.

İsviçre Federal Mahkemesi, 2020 yılındaki bir içtihadında da Federal Konsey’in 28.06.2006 tarihli bildirisinde esas duruşmanın ses ve görüntü nakli yoluyla gerçekleştirilme olasılığını değerlendirmiş; ancak bu yöntemin İsviçre Federal Medeni Usul Kanunu’na dahil edilmediğini açıkça ortaya koymuştur³⁵.

²⁹ STEINER/BECKER, s. 23.

³⁰ DOMEJ, s. 486.

³¹ STAEHELIN/VON MUTZENBECHER, s. 822.

³² SR 272.81, AS 2020 1229.

³³ STAEHELIN/VON MUTZENBECHER, s. 822.

³⁴ STAEHELIN/VON MUTZENBECHER, s. 822.

³⁵ BGE 146 III 194 (DOMEJ, s. 487; STAEHELIN/VON MUTZENBECHER, s. 822).

İsviçre Federal Mahkemesi 06.07.2020 tarihli kararında esas duruşmanın *-en azından bütün tarafların rızası olmadan-* videokonferans yoluyla yapılmasının kanuni bir dayanağının olmadığını ifade etmiştir³⁶. Federal Mahkeme'ye göre 01.01.2011 tarihinde yürürlüğe giren İsviçre Federal Medeni Usul Kanunu uyarınca esas duruşma mahkeme üyeleri, taraflar ile çağırılan diğer kişilerin tamamının hazır bulunduğu ve bir mahkeme salonunda yürütülen yargılama olarak tanımlanmıştır³⁷. Görüldüğü üzere, ZPO kapsamında duruşmaya çağırılan kişilerin fiziksel olarak mahkeme salonunda hazır bulunmak zorunda olduğu Federal Mahkeme'nin içtihatlarına yansımıştır³⁸. Hatta esas duruşmanın usulüne uygun bir şekilde yürütülmemesinin mahkemece verilen kararın bozulmasına sebep olacağı ifade edilmiştir³⁹. Ayrıca, Federal Mahkeme verdiği kararda, esas duruşmanın videokonferans yoluyla yapılmasının pek çok pratik ve hukuki sorunu da beraberinde getireceğini vurgulayarak bu sorunların açıklığa kavuşturulmasının yasama organının görevi olduğunu belirtmiştir⁴⁰.

İsviçre Federal Mahkemesi'nin bahsi geçen kararı o tarihte geçerli olan hukuka göre doğru olsa da Covid-19 ve sonrasında yaşanan gelişmeler videokonferans yoluyla duruşma yapılmasını zorunlu kılmıştır⁴¹.

b. İsviçre'de Covid-19 Döneminde Duruşmaların İcrası

İsviçre'de Covid-19 pandemisinin etkilerini yoğun bir şekilde hissettirmeye başlamasıyla birlikte ivedilikle videokonferans yöntemiyle duruşmaların icrasına imkân tanıyacak kanuni düzenlemelerin yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur⁴². Covid-19 pandemisi sırasında yargılamaların sorunsuz bir şekilde işleyişini sağlamak amacıyla kanun koyucu tarafından 16.04.2020 tarihli "*Koronavirüsle Bağ-*

³⁶ BGE 146 III 194 E. 3.7 (DOMEJ, s. 487). WEIBEL/SINGH, ZPO Art. 170a, s. 1655; BLONSKI, Dominika, "Entwicklungen im Datenschutzrecht | Le point sur le droit de la protection des données", **Schweizerische Juristen-Zeitung**, 117, Heft 19, 2021, s. 920.

³⁷ GNOS, Urs P./HOHLER, Dominik/KUMMER, Angela/BRAZEROL, Riccardo, **Gesellschaftsrecht - Entwicklungen 2020**, Stämpfli Verlag AG, Bern, 2021, s. 124.

³⁸ DOMEJ, s. 487; GNOS/HOHLER/KUMMER/BRAZEROL, s. 124.

³⁹ BGer 4A_182/202 E.3.1.

⁴⁰ BGE 146 III 194 E.4.3 (CHEVALLEY, Cyrill A. H./SEILER, Benedikt: **Kommentar zur Schweizerischen Zivilprozessordnung (ZPO)**, (Herausgeber: Thomas Sutter-Somm, Cordula Löttscher, Christoph Leuenberger, Benedikt Seiler), 4. Auflage, Schulthess Juristische Medien AG, Zürich, 2025, Art. 141b, s. 1312).

⁴¹ WEBER-STECHER, Urs, "Gerichtsverhandlungen mittels Videokonferenz?", **Schweizerische Zeitschrift für Zivilprozess- und Zwangsvollstreckungsrecht**, Heft 56, 2021, s. 705; LIENHARD, Andreas/KETTIGER, Daniel, "Justiz in Krisenzeiten - Digitalisierung fördern", **Recht im Spiegel der NZZ**, Nr.84, 09.04.2020, s. 8.

⁴² DOMEJ, s. 486.

*lantılı Olarak Yargı ve Usul Hukukunda Alınan Önlemlere İlişkin Yönetmelik” (COVID-19-Verordnung Justiz und Verfahrensrecht)*⁴³ yürürlüğe konulmuştur. Bahsi geçen yönetmeliğin yürürlüğe girmesiyle birlikte, İsviçre Federal Konseyi tarafından, en azından videokonferans yoluyla tanık dinlenmesine ve duruşma yapılmasına geçici bir süreyle de olsa kanuni bir zemin oluşturulmuştur⁴⁴.

Covid-19 pandemisinden bağımsız olarak teknolojik imkânların ve hukuk davalarının uluslararası niteliğinin giderek artması sebebiyle İsviçre Federal Konseyi mahkemelerde ses ve görüntü nakli için elektronik araçların kullanımını sağlayan yasal bir dayanak oluşturulması konusunda özel bir ihtiyaç olduğunu görmüştür⁴⁵. Buradan hareketle, İsviçre Federal Medeni Usul Kanunu’nun revizyonu sürecinde mahkemelerde ses ve görüntü nakline yarayan elektronik araçların kullanımına dair kalıcı bir yasal düzenleme getirilmesi yoluna gidilmiştir⁴⁶.

2. İsviçre ZPO 2025 Revizyonu Sonrasında Yaşanan Gelişmeler

a. İsviçre’de 01.01.2025 Tarihinde Yürürlüğe Giren ZPO Revizyonu Çerçevesinde Mahkemelerin Ses ve Görüntü Nakline Yarayan Araçları Kullanma İmkânı

İsviçre Federal Medeni Usul Kanunu revizyonu ile birlikte medenî yargıda ses ve görüntü nakli yoluyla duruşmalara katılım ilk kez 01.01.2025 tarihinden itibaren yasal bir zemine kavuşmuştur⁴⁷.

İsviçre’de mahkemelerde elektronik araçların kullanımına dair yasal dayanak revize edilen İsviçre Federal Medeni Usul Kanunu’nun “*Ses ve görüntü aktarımı için elektronik araçların kullanımı*” başlıklı 141a ve 141b maddelerinde düzenlenmiştir⁴⁸. Böylelikle, İsviçre ZPO’ya elektronik araçların kullanımına ilişkin ilkeleri ve şartları düzenleyen iki yeni hüküm eklenmiştir⁴⁹. ZPO Art.

⁴³ SR. 272.81.

⁴⁴ WEIBEL, Thomas/SINGH, Prabhjot K., **Kommentar zur Schweizerischen Zivilprozessordnung (ZPO)**, (Herausgeber: Thomas Sutter-Somm, Cordula Lötscher, Christoph Leuenberger, Benedikt Seiler), 4.Auflage, Schulthess Juristische Medien AG, Zürich, 2025, Art. 170a, s.1655; SCHERRER, Dorothe, “Die Justiz des Kantons Zürich im Banne von «Corona»“, *Causa Sport*, Heft 2, 2020, s. 211.

⁴⁵ WEIBEL/SINGH, **ZPO Art. 170a**, N. 2.

⁴⁶ WEBER, **ZBJV**, s. 394.

⁴⁷ STAEHELIN/VON MUTZENBECHER, s.822; MATTHYS/SANTEN, s. 133.

⁴⁸ WEBER, **ZBJV**, s.395; MATTHYS/SANTEN, s. 133; SPUHLER, Karl, “ZPO-Revision Halbzeit”, *Schweizerische Juristen-Zeitung*, Heft 19, 2021, s. 943.

⁴⁹ HUBER-LEHMANN, Melanie, “Änderungen der ZPO per 1. Januar 2025”, *Schweizerische Zeitschrift für Zivilprozess- und Zwangsvollstreckungsrecht*, Heft 68, 2024, s. 329; SPUHLER, **SJZ**, s. 943.

141a'da, elektronik araçların kullanımı bakımından genel ilkelere yer verilmiştir. ZPO Art. 141b'de ise videokonferans yönteminin gerçekleştirilmesine ilişkin şartlar düzenlenmiştir. Bu kapsamda tarafların her ikisinin de rızasının bulunması durumunda mahkemelerin duruşmaları videokonferans ya da diğer sesli ve görüntülü iletişim araçlarıyla gerçekleştirmelerine olanak tanınmıştır⁵⁰ (ZPO Art. 141a; ZPO Art. 141b).

İsviçre ZPO 2025 revizyonu ile birlikte Art. 170a hükmünde videokonferans yoluyla tanıkların dinlenmesine ilişkin de özel düzenlemeler getirilmiştir⁵¹. Ses ve görüntü nakline yarayan elektronik araçların mahkemelerde kullanımına ilişkin getirilen düzenlemeler tanıkların dinlenmesinde, delillerin toplanmasında ve bilirkişilerin dinlenmesi için de benzer şekilde uygulanacaktır⁵² (ZPO Art. 171a; ZPO Art. 187 Abs. 1; ZPO Art. 193).

İsviçre Federal Medeni Usul Kanunu 2025 revizyonuyla birlikte ses ve görüntü nakline yarayan elektronik araçların mahkemelerde kullanımına izin verildiği durumlarda mahkeme celbinde erişilebilirlik durumunun da açıkça belirtilmesi gerektiğine dair yeni bir düzenleme (ZPO Art. 133 (d)) getirilmiştir⁵³. ZPO m. 133 (d) kapsamında getirilen “erişilebilirlik” kavramı, tarafın elektronik araçlarla yapılacak duruşmaya katılabilmesi için gerekli teknik imkânlarla sahip olup olmadığı ve bu araçlara fiilen erişiminin bulunup bulunmadığını ifade etmektedir. Düzenlemenin amacı, mahkeme celbinin, tarafın teknik koşulları önceden bilmesini ve buna göre hazırlık yapmasını sağlamaktır. Bu hususun celpte belirtilmemesi, usul ekonomisi ve tarafların hak arama özgürlüğü açısından sorun doğurabilecektir. Bu sebeple, mahkemelerde ses ve görüntü nakline yara-

⁵⁰ SUESS, Cyrill/MEYER Richard M./RECHSTEINER Tamara, “Die Hauptverhandlung im ordentlichen Verfahren”, *Schweizerische Zeitschrift für Zivilprozess- und Zwangsvollstreckungsrecht*, Heft 63, 2023, s. 289.

⁵¹ BORLA-GEIER, Eva, **OFK-Orell Füssli Kommentar, ZPO Kommentar Kommentar zur Schweizerischen Zivilprozessordnung**, (Herausgeber: Myriam A. Gehri, Ingrid Jent-Sørensen, Martin Sarbach), 3. Auflage, Orell Füssli Verlag AG, 2023, Art. 170a, N. 1; MATTHYS/SANTEN, s. 133; ZAUGG, Niklaus J./WALT, Timo, “Art. 170a Einvernahme mittels Videokonferenz”, *Schweizerische Zivilprozessordnung ZPO/Kurzkommentar*, (Herausgeber: Karl Spühler), Schulthess Juristische Medien AG, 2023, N.2; SUESS/MEYER/RECHSTEINER, s. 289. ZPO Art. 170a hükmü, 01.01.2025 tarihinde yürürlüğe girmiştir ve derhal geçerlidir (WEIBEL/SINGH, **ZPO Art. 170a**, N.2). Dolayısıyla hükmün yürürlüğe girdiği tarihte görülmekte olan davalar için de geçerlidir (ZPO Art. 407f).

⁵² GUYAN, s. 15; WEIBEL/SINGH, **ZPO Art. 170a**, N. 4; MORDASINI-ROHNER, Claudia Maria/BOOG, Severin, “Ausgewählte Fragen zu den familienrechtlichen Verfahren und zum Rechtsmittelverfahren nach revidierter ZPO”, *Basler Juristische Mitteilungen*, 2024, s.7; SUESS/MEYER/RECHSTEINER, s. 289.

⁵³ BACHOFNER, Eva, **Kommentar zur Schweizerischen Zivilprozessordnung (ZPO)**, (Herausgeber: Thomas Sutter-Somm, Cordula Lötscher, Christoph Leuenberger, Benedikt Seiler), 4. Auflage, Schulthess Juristische Medien AG, Zürich, 2025, Art. 133, s. 1230; MORDASINI-ROHNER/BOOG, s. 7.

yan elektronik araçların kullanılması halinde erişilebilirlik meselesinin mahkeme celbinde açıkça belirtilmesi ZPO Art. 133 (d) hükmünde zorunlu kılınmıştır.

Diğer taraftan, İsviçre ZPO’da duruşmaların başlangıcında veya devamı sırasında teknik bağlantı sorunlarının yaşanması durumunda bunun sonucunun ne olacağı meselesi düzenlenmemiştir⁵⁴. Bu tarz sorunların yaşanması ihtimalinde, doktrinde *Mordasini-Rohner/Boog* tarafından İsviçre ZPO Art. 147 Abs. 1 anlamında yargılamanın bir tarafın yokluğunda gerçekleştirilmiş sayılamayacağı görüşü ileri sürülmektedir⁵⁵. Diğer bir ifadeyle, ses ve görüntü nakli yoluyla duruşma icrası sırasında teknik aksaklıkların yaşanması durumunda bağlantı sağlayamayan tarafın haksız yere “*duruşmaya katılmamış sayılmaması*” gerektiği savunulmaktadır⁵⁶.

İsviçre Federal Medeni Usul Kanunu’nda 2025 yılında gerçekleştirilen revizyon ile getirilen yeniliklerden biri de ZPO Art. 298 Abs. 1 hükmünde öngörülen çocukların dinlenmesi bakımından ses ve görüntü nakli yoluyla elektronik araçların kullanılmasının yasaklanmasına ilişkin düzenlemedir⁵⁷. İsviçre ZPO Art. 298 Abs. 1 hükmünde getirilen düzenleme aslında taslakta yer almayan bir değişikliktir⁵⁸. İsviçre Federal Konseyi, ZPO revizyonuna ilişkin taslakta var olmamasına rağmen parlamentonun getirdiği bu eklemeyi olumlu bir şekilde karşılamıştır⁵⁹. Netice itibarıyla, çocukların dinlenmesi ZPO Art. 298 Abs. 1 uyarınca istisnasız bir şekilde mahkemede yüz yüze gerçekleştirilmek zorundadır⁶⁰.

b. İsviçre’de 01.01.2025 Tarihinde Yürürlüğe Giren Medeni Yargıda Elektronik Ses ve Görüntü Aktarım Araçlarının Kullanımına İlişkin Yönetmelik (VEMZ)

İsviçre ZPO 2025 revizyonu ile medeni yargıda ses ve görüntü aktarım araçlarının kullanımına ilişkin gerçekleştirilen değişiklikler bakımından Federal

⁵⁴ MORDASINI-ROHNER/BOOG, s. 7.

⁵⁵ MORDASINI-ROHNER/BOOG, s. 7.

⁵⁶ MORDASINI-ROHNER/BOOG, s. 7.

⁵⁷ STAEHELIN/VON MUTZENBECHER, s. 822; MORDASINI-ROHNER/BOOG, s. 7; JENNY/ABEGG, **OFK-ZPO Art. 141a**, N. 11; FLEISCHER, Thomas, **OFK-Orell Füssli Kommentar, ZPO Kommentar Kommentar zur Schweizerischen Zivilprozessordnung**, (Herausgeber: Myriam A. Gehri, Ingrid Jent-Sorensen, Martin Sarbach), 3. Auflage, Orell Füssli Verlag AG, 2023, Art. 298, N. 4; BIERI, Marjolein/BOLLINGER-BÄR, Roxana, **Schweizerische Zivilprozessordnung ZPO/Kurzkommentar**, (Herausgeber: Karl Spühler), Schulthess Juristische Medien AG, 2023, Art. 298, N. 3; HUBER-LEHMANN, s. 328.

⁵⁸ STAEHELIN/VON MUTZENBECHER, s. 822.

⁵⁹ STAEHELIN/VON MUTZENBECHER, s. 822.

⁶⁰ HUBER-LEHMANN, s. 328.

Konsey, teknik ve veri koruma gerekliliklerini 01.01.2025 tarihinde yürürlüğe giren “*Medeni Yargıda Elektronik Ses ve Görüntü Aktarım Araçlarının Kullanımına İlişkin Yönetmelik*” (*Verordnung vom 16. Oktober 2024 über den Einsatz elektronischer Mittel zur Ton- und Bildübertragung in Zivilverfahren-* (“VEMZ”))⁶¹ ile somutlaştırmıştır⁶².

Bahsi geçen yönetmelik, ses ve görüntü nakli yoluyla duruşma icrasının düzgün ve mümkün olduğunca sorunsuz bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için mahkemelerin ve tarafların sahip olmaları gereken altyapıyı düzenlemektedir⁶³. Buna göre, gerekli olan altyapı tarafların birbirlerine belge sunmalarına izin vermelidir⁶⁴. Ses ve görüntünün aktarıldığı sunucular İsviçre’de veya Avrupa Birliği’ne üye ülkelerden birinde bulunmalıdır⁶⁵. Bu husus, videokonferans yönteminin özel sağlayıcılarının veya aktarıma katılan sunucuların ikametgahı veya merkezi için de geçerlidir⁶⁶. Ses ve görüntünün nakledilmesi, nakil işlemi boyunca özel olarak (*uçtan uca*) şifrelenmiş bir şekilde sağlanmalıdır⁶⁷.

Ses ve görüntü nakli yoluyla duruşma icrasında kayıt işlemleri yalnızca mahkeme tarafından gerçekleştirilebilir⁶⁸. Ayrıca, yargılama sonunda kaydedilen verilerin gecikmeksizin mahkemeye aktarılması ve yasal sorumluluklar dışında derhal imhâ edilmesi gerekmektedir⁶⁹. Ses ve görüntü nakline yarayan araçlar yoluyla duruşmalara katılım bakımından her kişinin sisteme bireysel olarak giriş yapması ve kendi teknik donanımını kullanması zorunludur⁷⁰ (VEMZ Art. 4 Abs. 1).

İsviçre’de yürürlüğe giren VEMZ isimli yönetmelik, ses ve görüntü nakli sırasında düzenli bir süreç yaşanması için mahkemenin yargılama sırasında

⁶¹ AS 2024 577; SR 272.2.

⁶² STURNY/ZENDELI, s. 17; WEBER, **ZZZ**, s. 374; HUBER-LEHMANN, s. 329; CHEVALLEY/SEILER, **ZPO Art. 141b**, s. 1314-1315; MABILLARD, Ramon, **Kommentar zur Schweizerischen Zivilprozessordnung (ZPO)**, (Herausgeber: Thomas Sutter-Somm, Cordula Lötscher, Christoph Leuenberger, Benedikt Seiler), 4. Auflage, Schulthess Juristische Medien AG, Zürich, 2025, s. 3901.

⁶³ WEBER, **ZZZ**, s. 375.

⁶⁴ Art. 2, Abs. 2, 3 VEMZ.

⁶⁵ Art. 3, Abs. 1(a) VEMZ.

⁶⁶ Art. 3, Abs. 2 VEMZ.

⁶⁷ Art. 3, Abs. 1(b) VEMZ.

⁶⁸ Art. 10 Abs. 1 VEMZ. Mahkeme, bu kayıtları, üçüncü kişilere yaptırabilir. Ancak, bu kişilerin verileri sadece mahkemeye iletilmesi ve ardından derhal imha etmeleri gerekmektedir (VEMZ Art. 10 Abs. 2). Kayıtların usul işleminden sonra dosyaya eklenmesi ve tüm güvenlik risklerine karşı korunması mahkemenin sorumluluğundadır (VEMZ Art. 10 Abs. 3(a) (b)).

⁶⁹ Art. 3 Abs. 2(c) VEMZ.

⁷⁰ Ancak, taraflar ve vekilleri ortak giriş ve donanım kullanımı gerçekleştirebilirler (VEMZ Art. 4 Abs. 2).

alabileceği önlemleri de hükme bağlamaktadır⁷¹. Doktrinde *Weber*'e göre, bu şekilde İsviçre ZPO Art. 124 Abs. 2'de öngörülen yargılamanın sevk ve idaresi-ne ilişkin yetki de en iyi şekilde korunmuş olmaktadır⁷².

C. İsviçre Federal Medeni Usul Kanunu'nda Getirilen Dijital Yargılamaya İlişkin Yeni Düzenlemelerin Uygulama Esasları

1. Videokonferans Yoluyla Duruşmalara Katılım (ZPO Art. 141a; ZPO Art. 141b)

a. Genel Olarak

İsviçre Federal Medeni Usul Kanunu'nun dokuzuncu kısmında yer alan "usuli işlemlerin biçimleri"ne ilişkin ikinci bölümde "sesli ve görüntülü iletişim sağlayan elektronik araçların kullanımı"nu konu alan ZPO Art. 141a ve 141b maddelerinin düzenlendiği beşinci bir alt başlık ihdas edilmiştir⁷³. İsviçre ZPO 2025 revizyonu kapsamında kabul edilen Art. 141a ve 141b hükümleri, modern ve taraf odaklı medenî usûl hukuku anlayışı doğrultusunda atılmış önemli bir adımdır⁷⁴.

Medeni yargılama hukukunun dijitalleşmesine hizmet etmek amacıyla İsviçre ZPO Art. 141a ve ZPO Art. 141b hükümlerinde getirilen yeni düzenlemeler, elektronik araçların (özellikle videokonferans yönteminin) kullanılmasına ilişkin açık bir hukuki dayanak teşkil etmektedir⁷⁵. Böylelikle, mahkemeler belirli şartlar altında ses ve görüntü nakli yoluyla sözlü yargılama işlemlerini gerçekleştirebilirler veya tarafların bu tür araçlarla yargılamaya katılmalarına izin verebilirler⁷⁶.

⁷¹ Art. 5 VEMZ.

⁷² WEBER, **ZZZ**, s. 375. VEMZ Art. 11 uyarınca, bu yönetmelik 01.01.2025 tarihinde görülmekte olan davalar bakımından da uygulanacaktır (WEBER, **ZZZ**, s. 374; LOTSCHER, Cordula, **Kommentar zur Schweizerischen Zivilprozessordnung (ZPO)**, (Herausgeber: Thomas Sutter-Somm, Cordula Lötcher, Christoph Leuenberger, Benedikt Seiler), 4.Auflage, Schulthess Juristische Medien AG, Zürich, 2025, Art. 407f, s. 3943).

⁷³ JENNY, Reto M./ABEGG, Mike, **OFK-Orell Füssli Kommentar, ZPO Kommentar Kommentar zur Schweizerischen Zivilprozessordnung**, (Herausgeber: Myriam A. Gehri, Ingrid Jent-Sørensen, Martin Sarbach), 3. Auflage, Orell Füssli Verlag AG, 2023, Art. 141a, N. 1.

⁷⁴ JENNY/ABEGG, **OFK-ZPO Art. 141a**, N. 1.

⁷⁵ SPUHLER Karl, **Schweizerische Zivilprozessordnung ZPO/Kurzkommentar**, (Herausgeber: Karl Spühler), Schulthess Juristische Medien AG, 2023, Art. 141a, N. 1.

⁷⁶ BURRI, Marga, **Kommentar zur Schweizerischen Zivilprozessordnung (ZPO)**, (Herausgeber: Thomas Sutter-Somm, Cordula Lötcher, Christoph Leuenberger, Benedikt Seiler), 4. Auflage, Schulthess Juristische Medien AG, Zürich, 2025, s. 2626; JENNY/ABEGG, **OFK-ZPO Art. 141a**, N. 1.

b. İsviçre ZPO 2025 Revizyonu Kapsamında Ses ve Görüntü Nakline Yarayan Elektronik Araçların Yargılamada Kullanımına İlişkin Temel İlkeler (ZPO Art. 141a)

İsviçre ZPO Art. 141a, ses ve görüntü nakline yarayan elektronik araçların yargılamada kullanımına ilişkin temel ilkeleri hükme bağlamaktadır⁷⁷. “*Temel İlkeler*” (*Grundsätze*) kenar başlıklı ZPO Art. 141 hükmünde şu şekilde bir düzenleme yer almaktadır:

“1. Mahkeme, aksi kanunda kararlaştırılmadıkça ve tarafların tümünün rızası bulunduğu takdirde, sözlü usul işlemlerini talep üzerine veya re’sen, özellikle videokonferans yoluyla olmak üzere, ses ve görüntü aktarımına imkân veren elektronik araçlar vasıtasıyla gerçekleştirebilir ya da yargılamaya katılan kişilere bu tür araçlar yoluyla katılım izni verebilir.

2. Bu Kanunun tarafların şahsen duruşmada hazır bulunmalarını öngördüğü hallerde, elektronik araçların kullanımı ancak tarafların rızasıyla ve üstün gelen kamusal veya özel menfaatlerin buna engel teşkil etmemesi şartıyla mümkündür.

3. Bu Kanuna göre duruşmanın aleni olduğu hallerde, mahkeme, talep üzerine duruşma salonuna fiziken erişim imkânı sağlar. Ayrıca, mahkeme, önceden bir talep olmasa dahi, elektronik araçlar yoluyla da erişim imkânı tanyabilir.”

Görüldüğü üzere, İsviçre’de artık mahkemeler kanunda aksi düzenlenmedikçe tarafların ortak rızalarıyla duruşmaları videokonferans veya benzeri sesli ve görüntülü iletişim araçları vasıtasıyla gerçekleştirebilirler⁷⁸. Ancak, belirtmek gerekir ki, ZPO Art. 141a uyarınca mahkemelerin sesli ve görüntülü iletişim araçlarını kullanma imkânı sadece sözlü usul işlemleri ile sınırlandırılmaktadır⁷⁹. Bu bağlamda, esas duruşma çerçevesinde taraflar veya mahkemece gerçekleştirilecek olan tüm sözlü usul işlemleri kastedilmektedir⁸⁰. Bunlar özellikle, tarafların ilk sözlü beyanları (ZPO Art. 228) ve buna ilişkin replik ile duplikler (ZPO Art. 228 Abs. 2), esas duruşmada dava değişikliği (ZPO Art. 230), delil ikamesi

⁷⁷ WEBER, **ZBJV**, s. 395.

⁷⁸ HUBER-LEHMANN, s. 328.

⁷⁹ HONEGGER-MUNTENER/RUFIBACH/SCHUMANN, **ZPO** (2/2), s. 1181; HUBER-LEHMANN, s. 328; JENNY/ABEGG, **OFK-ZPO Art. 141a**, N. 7. Karş.: DOMEJ, s. 488.

⁸⁰ JENNY/ABEGG, **OFK-ZPO Art. 141a**, N. 7.

(ZPO Art. 231), sözlü son beyanlar (ZPO Art. 232) ve mahkeme tarafından kararın sözlü olarak açıklanması ve gerekçelendirilmesi (ZPO Art. 239) gibi usuli işlemlerdir⁸¹.

Medeni yargıda, ses ve görüntü nakline imkân veren elektronik araçların kullanımı tarafların hepsinin rızasının bulunması şartıyla mümkündür⁸² (ZPO Art. 141a Abs. 1). Mahkemece, re'sen veya talep üzerine elektronik araçlar vasıtasıyla sözlü yargılama işlemlerine katılma izni verilebilir⁸³.

ZPO Art. 141a Abs. 1 hükmünde geçen “*ses ve görüntü aktarımına imkân veren elektronik araçlar*” ifadesinden kastedilenin ne olduğu meselesi kanun metninden açıkça anlaşılmaktadır⁸⁴. Zira, ZPO Art. 141a Abs. 1 hükmünde, “... *özellikle videokonferans yoluyla olmak üzere...*” ifadesine yer verilmektedir. Dikkat edilirse, burada kullanılan “*özellikle*” kelimesi ses ve görüntü nakline imkân veren başka elektronik araçların da kullanılmasının mümkün olduğuna işaret etmektedir⁸⁵. Nitekim, görüntü olmaksızın yapılan telekonferans yönteminin de bu kapsamda değerlendirilebilmesi mümkündür⁸⁶ (ZPO Art. 141 Abs. 1).

ZPO Art. 141a Abs. 2 hükmü uyarınca, tarafların şahsen hazır bulunmalarının kanunen öngörüldüğü işlemler bakımından ek bir şart daha getirilmektedir⁸⁷. Buna göre, tarafların duruşmada fiziken hazır bulunmaları kanunda öngörül-müşse elektronik araçların kullanılabilmesi için tarafların rızasına ek olarak *üstün gelen kamusal veya özel menfaatlerin buna engel teşkil etmemesi* şartı da aranmaktadır (ZPO Art. 141a Abs. 2). Bu durum *kanaatimizce* özellikle boşanma davalarında önem kazanmaktadır. Nitekim, aile hukukuna ilişkin uyuşmazlıklarda sulh görüşmeleri videokonferans yoluyla yapılabilmektedir. Ancak, bu gibi hallerde tarafların duruşmada şahsen hazır bulunma zorunluluğu nedeniyle videokonferans yoluyla duruşma icrasının mümkün olabilmesi için *üstün gelen kamusal veya özel menfaatlerin var olmaması* gerekmektedir⁸⁸.

⁸¹ JENNY/ABEGG, **OFK-ZPO Art. 141a**, N. 7.

⁸² SPUHLER, **KUKO-ZPO Art. 141a**, N. 2; HONEGGER-MUNTENER/RUFIBACH/SCHUMANN, **ZPO (2/2)**, s. 1181; DOMEJ, s. 488.

⁸³ HONEGGER-MUNTENER/RUFIBACH/SCHUMANN, **ZPO (2/2)**, s. 1181; SPUHLER, **SJZ**, s. 943; DOMEJ, s. 488.

⁸⁴ JENNY/ABEGG, **OFK-ZPO Art. 141a**, N. 15.

⁸⁵ JENNY/ABEGG, **OFK-ZPO Art. 141a**, N. 15.

⁸⁶ JENNY/ABEGG, **OFK-ZPO Art. 141a**, N. 15.

⁸⁷ HUBER-LEHMANN, s. 328.

⁸⁸ HUBER-LEHMANN, s. 328.

ZPO Art. 141a Abs. 3 uyarınca, mahkeme İsviçre Federal Medeni Usul Kanunu'na göre aleni olan duruşmalarda talep üzerine veya re'sen elektronik araçlar vasıtasıyla (örneğin, internet üzerinden video yayını yoluyla) erişim izni verebilir⁸⁹. Bu düzenleme sayesinde, elektronik araçların kullanıldığı durumlarda dahi yargılamanın aleniliği güvence altına alınmaktadır⁹⁰. Buna göre, duruşmalara katılım ya fiziksel olarak mahkeme salonunda bulunmak suretiyle ya da elektronik araçlar yoluyla uzaktan sağlanabilecektir⁹¹ (ZPO Art. 141a Abs. 3). Alenî olan duruşmalara elektronik ortamda erişim izni verilmesi bakımından tarafların rızası aranmaz⁹². Zira, medeni yargıda duruşmalar kural olarak alenidir⁹³.

Üçüncü kişilerin de duruşmalara katılımı mümkündür⁹⁴. Nitekim, aleniyet ilkesinin bir yansıması olarak basın mensuplarının elektronik araçlar vasıtasıyla duruşmaları takip edebilmesi bu düzenleme kapsamında değerlendirilebilecektir⁹⁵. Bununla birlikte, elektronik araçlar vasıtasıyla aktarılması mümkün olmayan bazı davalar da bulunmaktadır⁹⁶. Örneğin, aile hukukuna ilişkin yargılamalar kamuya açık olmadığından⁹⁷ bu kapsama girmezler⁹⁸. Nitekim, bu tür davalar zaten doğaları gereği aleni değildir⁹⁹ (ZPO Art. 54 Abs. 4).

Görüldüğü üzere, İsviçre'de ZPO Art. 141a kapsamında öngörülen sistemde kural olarak duruşma mahkeme salonunda açılmakta hâkim veya heyet fiziken salonda bulunmaktadır. Taraflardan biri, tanık veya bilirkişi gibi yargılamaya katılan kişiler elektronik araçlarla uzaktan bağlanabilmektedir. Ancak, tarafların rızası ve teknik altyapının elvermesi hâlinde hâkim dâhil tüm katılımcıların uzaktan katılımı da mümkün görülmektedir. Bununla birlikte, güvenilirlik ve yargılamanın düzeni açısından mahkemelerin çoğu en azından hâkimin salonda hazır bulunduğu hibrit yöntemi tercih etmektedir.

⁸⁹ JENNY/ABEGG, **OFK-ZPO Art. 141a**, N. 17; SPUHLER, **KUKO-ZPO Art. 141a**, N. 4.

⁹⁰ WEBER, **ZBJV**, s. 395.

⁹¹ WEBER, **ZBJV**, s. 395.

⁹² SPUHLER, **KUKO-ZPO Art. 141a**, N. 3.

⁹³ Art. 54 Abs. 1 ZPO.

⁹⁴ SPUHLER, **KUKO-ZPO Art. 141a**, N. 4.

⁹⁵ SPUHLER, **KUKO-ZPO Art. 141a**, N. 4.

⁹⁶ JENNY/ABEGG, **OFK-ZPO Art. 141a**, N. 17.

⁹⁷ Art. 54 Abs. 4 ZPO.

⁹⁸ JENNY/ABEGG, **OFK-ZPO Art. 141a**, N. 17.

⁹⁹ JENNY/ABEGG, **OFK-ZPO Art. 141a**, N. 17.

c. İsviçre ZPO 2025 Revizyonu Kapsamında Ses ve Görüntü Nakline Yarayan Elektronik Araçların Yargılamada Kullanımına İlişkin Şartlar (ZPO Art. 141b)

Mahkemelerde ses ve görüntü nakline imkân veren elektronik araçların kullanımına ilişkin teknik şartlar ve içeriksel gereklilikler ZPO Art. 141b’de öngörülmektedir¹⁰⁰. ZPO Art. 141b hükmünde şu şekilde bir düzenleme getirilmektedir:

“1. Sesli ve görüntülü iletişim sağlayan elektronik araçların kullanımı için aşağıdaki şartların yerine getirilmesi gereklidir:

a. Usul işlemiyle ilgili tüm kişilerin katılımıyla ses ve görüntü aktarımı eşzamanlı olarak gerçekleştirilmelidir.

b. Tanıkların dinlenmesi, tarafların sorgulanması, delil beyanı ve kişisel dinleme işlemlerinde kayıt alınması zorunludur; diğer duruşmalarında ise, dava konusu uyuşmazlığın serbestçe tartışılması veya uzlaşma girişiminde bulunulması dışında bir amaç güdüliyorsa, istisnai olarak talep üzerine veya re’sen kayıt yapılmasına karar verilebilir.

c. Kişisel verilen korunması ve veri güvenliği temin edilmelidir.

2. İlgili kişilerin rızası bulunmak kaydıyla, istisnai hallerde -özellikle aciliyet ve olayın özel koşulları mevcutsa- görüntü aktarımından feragat edilebilir.

3. Teknik gereklilikler ile veri koruması ve veri güvenliği konusundaki standartlar, Federal Konsey tarafından belirlenir.”

Görüldüğü üzere, İsviçre ZPO 2025 revizyonu kapsamında yürürlüğe giren ZPO Art. 141b hükmüyle yargılamada dijital araçların kullanılması imkanının şekli şartların ötesinde içeriksel güvencelere bağlı olarak gerçekleştirilebileceği vurgulanmaktadır. ZPO Art. 141b’de üç fıkra kapsamında gerek teknik altyapıya ilişkin ölçütler gerekse de kişisel veri güvenliği ve usule ilişkin şartlar açıkça ortaya konulmaktadır.

ZPO Art. 141b Abs. 1 hükmünde, mahkemelerde ses ve görüntü nakline imkân veren elektronik araçların kullanımına ilişkin teknik koşullar açıkça ifade edilmektedir. Buna göre, usûl işlemlerine katılan tüm kişilerin eşzamanlı olarak sesli ve görüntülü iletişime dahil olması gerekmektedir¹⁰¹ (ZPO Art. 141b Abs. 1

¹⁰⁰ WEBER, **ZBJV**, s. 396.

¹⁰¹ HONEGGER-MUNTENER/RUFIBACH/SCHUMANN, **ZPO** (2/2), s. 1183; GUYAN, s. 16; STAEHELIN/VON MUTZENBECHER, s. 822.

(a)). Belirtmek gerekir ki, internet üzerinden yapılan ses ve görüntü aktarımlarında küçük gecikmeler kaçınılmazdır¹⁰². Bununla birlikte, bu tür ufak gecikmeler ZPO Art. 141b Abs. 1 (a) uyarınca elektronik araçların kullanılmasına engel teşkil etmemektedir¹⁰³. Öte yandan, iletişimin doğrudanlığını (*Unmittelbarkeit*) zedeleyecek düzeydeki gecikmeler kabul edilemeyecektir¹⁰⁴.

ZPO Art. 141b Abs. 1 (b)'de, tanıkların dinlenmesi, tarafların sorgulanması, delil sunulması veya kişisel beyanların alınması gibi belli usûl işlemleri bakımından kayıt zorunluluğu getirilmiştir¹⁰⁵. Görüldüğü üzere, kayıt zorunluluğu sadece bazı işlemler için öngörülmüştür¹⁰⁶. Diğer hallerde ise, dava konusu uyuşmazlığın serbestçe tartışılması veya uzlaşma girişiminde bulunulması dışında bir amaç güdülüyorsa istisnai olarak talep üzerine veya re'sen kayıt yapılmasına karar verilebilir (ZPO Art. 141b Abs. 1 (b)).

ZPO Art. 141b Abs. 1 (c)'de mahkemelerde ses ve görüntü nakline imkân veren elektronik araçların kullanımında teknik gerekliliklerin yanı sıra kişisel verilerin korunması ve veri güvenliğinin sağlanması da bir diğer temel şart olarak öngörülmektedir¹⁰⁷. Ses ve görüntünün eşzamanlı olarak aktarılması, kısmen de olsa kayıt altına alınabilmesi, veri güvenliği ve kişisel verilerin korunmasının teminat altına alınması ZPO Art. 141b Abs. 1 kapsamında temel şartlardır¹⁰⁸. Bu düzenleme göstermektedir ki, kişisel verilerin korunması ve veri güvenliğine ilişkin şartların sağlanması bu sürecin ayrılmaz bir parçasıdır¹⁰⁹. ZPO Art. 141b Abs. 1 (c) ile getirilen düzenleme, *Avrupa Birliği Genel Veri Koruma Tüzüğü* (GDPR) ile de uyumludur.

ZPO Art. 141b Abs. 2 hükmünde, istisnai olarak görüntü naklinden feragat edilebilme imkânı tanınmaktadır¹¹⁰. Özellikle acil durumlar veya olayın niteliğinden kaynaklanan özel koşullar mevcutsa ilgili kişilerin açık rızalarının bu-

¹⁰² CHEVALLEY/SEILER, **ZPO Art. 141b**, N. 48; JENNY/ABEGG, **OFK-ZPO Art. 141b**, N. 2.

¹⁰³ JENNY/ABEGG, **OFK-ZPO Art. 141b**, N. 2; CHEVALLEY/SEILER, **ZPO Art. 141b**, N. 48.

¹⁰⁴ CHEVALLEY/SEILER, **ZPO Art. 141b**, N. 48.

¹⁰⁵ STAEHELIN/VON MUTZENBECHER, s. 822; CHEVALLEY/SEILER, **ZPO Art. 141b**, N. 50.

¹⁰⁶ Zira, tanıkların dinlenmesi, delillerin toplanması ve kişisel dinleme işlemlerinde kayıt yapılması zorunludur (CHEVALLEY/SEILER, **ZPO Art. 141b**, N. 50).

¹⁰⁷ HONEGGER-MUNTENER/RUFIBACH/SCHUMANN, **ZPO (2/2)**, s. 1183.

¹⁰⁸ WEBER, **ZBJV**, s. 396.

¹⁰⁹ HONEGGER-MUNTENER/RUFIBACH/SCHUMANN, **ZPO (2/2)**, s. 1183.

¹¹⁰ CHEVALLEY/SEILER, **ZPO Art. 141b**, N. 20; HONEGGER-MUNTENER/RUFIBACH/SCHUMANN, **ZPO (2/2)**, s. 1183.

lunması şartıyla sesli iletişim yoluyla yargılama yapılabilmesi mümkündür (Art. 141b Abs. 2 ZPO).

ZPO Art. 141b Abs. 3'te, bu alandaki teknik gereklilikler ile veri koruması ve veri güvenliği konusundaki standartları belirleme görevinin Federal Konsey'de olduğu hüküm altına alınmıştır¹¹¹.

Görüldüğü üzere, ZPO Art. 141b hükmü İsviçre'de videokonferans yoluyla yargılamanın sadece teknolojik bir gelişme olmadığını aynı zamanda usûl hukuku bakımından getirdiği güvenceler ile kişisel verilerin korunması ve kayıt düzenine ilişkin şartlarla birlikte bir bütün olarak ele alınması gerektiğini açıkça göstermektedir. Bahsi geçen düzenleme, dijitalleşen yargılama sürecinde teknik araçların hukuk devletine uygun bir şekilde nasıl kullanılabileceğine ilişkin yasal bir çerçeve sunmaktadır.

2. Tanıkların Elektronik Araçlar Yoluyla Dinlenmesi (ZPO Art. 170a)

İsviçre ZPO 2025 revizyonuyla birlikte kanuna yeni eklenen 170a maddesine göre, tanıkların dinlenmesi videokonferans veya benzeri teknik araçlarla gerçekleştirilebilecektir¹¹². “*Videokonferans yoluyla tanık dinlenmesi*” kenar başlıklı ZPO Art. 170a hükmünde şu şekilde bir düzenleme yer almaktadır:

“Mahkeme, bir tanığın videokonferans veya ses ve görüntü iletimine imkân tanıyan diğer elektronik araçlar vasıtasıyla dinlenmesine ya da bu araçlar yoluyla tanığa soru yöneltilmesine karar verebilir. Bu esnada diğer katılımcılar mahkeme salonunda fiziken hazır bulunabilir. Ancak özellikle tanığın güvenliği başta olmak üzere, üstün gelen kamusal veya özel menfaatlerin bu uygulamanın önünde engel teşkil etmemesi gerekir.”

Görüldüğü üzere, İsviçre ZPO 2025 revizyonu ile ZPO Art. 170a'da öngörülen yeni düzenlemeye göre, mahkeme tanığın dinlenmesini videokonferans veya diğer ses ve görüntü nakline imkân veren elektronik araçlar yoluyla gerçekleştirebilir veya tanığa bu tür araçlar yoluyla soru sorabilir¹¹³. Mahkeme, bu imkânı kullanıp kullanmayacağına ve hangi şartlar altında kullanacağına kendisi karar verir¹¹⁴. ZPO Art. 170a'nın lafzı doğrultusunda mahkemenin bu yetkiyi

¹¹¹ CHEVALLEY/SEILER, ZPO Art. 141b, N. 10; HONEGGER-MUNTENER/RUFIBACH/SCHUMANN, ZPO (2/2), s. 1183.

¹¹² WEIBEL/SINGH, ZPO Art. 170a, N. 2; BORLA-GEIER, OFK-ZPO, Art. 170a, N. 1; SU-ESS/MEYER/RECHSTEINER, s. 289.

¹¹³ WEIBEL/SINGH, ZPO Art. 170a, N. 2.

¹¹⁴ ZAUGG/WALT, ZPO Art. 170a, N. 2.

tarafından birinin talebi üzerine veya re'sen kullanabilmesi mümkündür. Videokonferans yoluyla tanık dinlenmesi mahkemede fiziksel olarak gerçekleştirilen tanık dinlemesine eşdeğerdir¹¹⁵.

İsviçre'de ZPO Art. 170a uyarınca videokonferans yoluyla tanığın dinlenmesi için tarafların rızası şart değildir¹¹⁶. Ancak, üstün gelen kamusal veya özel menfaat ya da özellikle tanığın güvenliği gibi nedenlerle buna karşı çıkılmaması gerekmektedir¹¹⁷. Yukarıda açıkladığımız üzere¹¹⁸, İsviçre Federal Medeni Usul Kanunu'nda videokonferans yoluyla gerçekleştirilecek olan sözlü yargılama işlemleri ancak tüm tarafların rızası ile mümkündür¹¹⁹ (ZPO Art. 141a Abs. 1). Bununla birlikte, tanıklar yargulamada taraf olmadığından ve bu konuda açık bir düzenleme de bulunmadığından videokonferans yoluyla tanığın dinlenmesi için tarafların rızası gerekmez¹²⁰. Doktrinde ise, karşı görüşteki *Huber-Lehmann* ZPO Art. 141a Abs. 1 hükmünün elektronik araçların kullanımına ilişkin genel ilkeleri düzenlediğinden ve ZPO'nun genel hükümleri kısmında yer aldığından, tanığın dinlenmesi bakımından da uygulama alanı bulacağını ileri sürmektedir¹²¹.

İsviçre'de videokonferans yoluyla tanığın dinlenmesi durumunda alınan kayda dayanarak hazırlanacak olan tutanak sonradan düzenlenebilecektir¹²². Zira bu ihtimalde tutanağın tanık tarafından imzalanması mümkün değildir¹²³.

ZPO Art. 170a hükmü duruşmada bilirkişi görüşünün sunulması ile tanık ifadeleri açısından da kıyasen uygulanır¹²⁴ (ZPO Art. 170a, ZPO Art. 187 Abs. 1, ZPO Art. 193). Görüldüğü üzere, ZPO m. 170a hükmünün yalnızca tanık dinlenmesinde değil, aynı zamanda bilirkişi raporunun sunulması (ZPO Art. 187 Abs. 1) ve tanık ifadelerinin alınması (ZPO Art. 193) sırasında da kıyasen uygulanacağı düzenlenmektedir.

¹¹⁵ ZAUGG/WALT, **ZPO Art. 170a**, N. 2.

¹¹⁶ WEBER, **ZBJV**, s. 396.

¹¹⁷ WEBER, **ZBJV**, s. 396.

¹¹⁸ Bkz.: yuk. I, C, 1, b.

¹¹⁹ HUBER-LEHMANN, s. 328.

¹²⁰ MORDASINI-ROHNER/BOOG, s. 7; WEBER, **ZBJV**, s. 396.

¹²¹ HUBER-LEHMANN, s. 328.

¹²² Karş.: Art. 176a ZPO. Ayrıca bkz.: BORLA-GEIER, **OFK-ZPO, Art. 170a**, N. 1.

¹²³ BORLA-GEIER, **OFK-ZPO, Art. 170a**, N. 1.

¹²⁴ GUYAN, s. 15; WEIBEL/SINGH, **ZPO Art. 170a**, N. 4; MORDASINI-ROHNER/BOOG, s. 7; SU-ESS/MEYER/RECHSTEINER, s. 289.

Yurt dışında bulunan kişilerin dinlenmesine yönelik sınır ötesi videokonferans yönteminde, uluslararası adli yardıma ilişkin kurallara riayet edilmesi zorunludur¹²⁵.

D. İsviçre ZPO 2025 Revizyonu ile Getirilen Ses ve Görüntü Nakline Yarayan Elektronik Araçların Yargılamada Kullanımının Olumlu ve Olumsuz Yönlerinin Değerlendirilmesi

İsviçre ZPO 2025 revizyonu ile gerçekleştirilen değişiklikler esasen yargılamayı daha uygulanabilir, hızlı ve çağdaş bir hale getirmeyi amaçlamaktadır¹²⁶. Gerçekleştirilen revizyonun öne çıkan özelliklerinden biri, ses ve görüntü nakline yarayan elektronik araçların hukuk yargısında kullanımına ilişkin İsviçre ZPO'da yasal bir dayanağa kavuşmasıdır¹²⁷.

İsviçre hukukunda, ses ve görüntü nakline yarayan elektronik araçların kullanılmasına ilişkin ZPO'da gerçekleştirilen değişiklikler olumlu iyileştirmelerdendir¹²⁸. Zira, İsviçre hukukunda ses ve görüntü nakli yoluyla duruşmaların gerçekleştirilmesi seyahat süreleri ile masrafları azaltacak¹²⁹ böylece usûl ekonomisi ilkesine de hizmet edecektir.

İsviçre'de 2025 yılında gerçekleştirilen ZPO revizyonu ile getirilen önemli değişikliklerden biri kantonların uluslararası ticaret mahkemeleri kurmalarına izin verilmesidir¹³⁰. İsviçre'de ZPO 2025 revizyonu ile Art. 141a, 141b, Art. 170a hükümlerinde videokonferans uygulamalarının kabul edilmesi, uluslararası ticaret mahkemesi modelinin etkin bir şekilde hayata geçirilebilmesi bakımından da büyük bir önem taşımaktadır¹³¹. Zira videokonferans yoluyla ZPO Art. 170a hükmü uyarınca tanıkların dinlenmesi ve bilirkişi raporlarının sunulması imkânı¹³² (ZPO Art. 170a, ZPO Art. 187 Abs. 1, ZPO Art. 193) İsviçre'nin hedeflediği uluslararası ticaret yargılaması amacını destekleyen unsurlardan biridir¹³³.

¹²⁵ BORLA-GEIER, **OFK-ZPO, Art. 170a**, N. 2; HUBER-LEHMANN, s. 328.

¹²⁶ STURNY/ZENDELI, s. 17; MARTI, s. 17; MURARO, s. 7; STAEHELIN/VON MUTZENBECHER, s. 815; ZURCHER, s. 542.

¹²⁷ STEINER/BECKER, s. 23.

¹²⁸ MARKUS, s. 221.

¹²⁹ STURNY/ZENDELI, s. 17.

¹³⁰ STAEHELIN/VON MUTZENBECHER, s. 818; STURNY/ZENDELI, s. 17; HONEGGER-MUNTENER/RUFIBACH/SCHUMANN, **ZPO (1/2)**, s. 1160; STEINER/BECKER, s. 23; WEBER, **ZBJV (2023)**, s. 390; GUNGERICH, s. 13.

¹³¹ GUNGERICH, s. 16.

¹³² GUYAN, s.15; WEIBEL/SINGH, **ZPO Art. 170a**, N. 4; MORDASINI-ROHNER/BOOG, s. 7; SU-ESS/MEYER/RECHSTEINER, s. 289.

¹³³ MORET, Sébastien, **Schweizerische Zivilprozessordnung ZPO/Kurzkommentar**, (Herausgeber: Karl Spühler), Schulthess Juristische Medien AG, 2023, N. 5.

İsviçre ZPO Art. 141a ve Art. 141b ile getirilen yeni hükümler uyarınca tarafların rızasıyla mahkemelerin videokonferans yoluyla duruşma yapabilmesine imkân tanınması, yargılamanın esnekliğini arttırırken *kanaatimizce* usuli güvenceler bakımından yeni değerlendirme alanları yaratmaktadır. Belirtmek gerekir ki, İsviçre'de ses ve görüntü nakli yoluyla duruşma icrasına ilişkin doktrindeki tartışmalar devam etmektedir¹³⁴. Bu noktada, *doktrinde* çoğunlukla dile getirilen eleştirilerden biri, videokonferans yoluyla dinlenen tanıkların özellikle jest ve mimiklerinin anlaşılmasının zorlaşacağı ve bu yolun fiziksel olarak gerçekleştirilen usullere nazaran daha az güvenilir olduğuna ilişkindir¹³⁵. Bu bağlamda, videokonferans yoluyla gerçekleştirilen hukuk davalarında doğrudanlık ilkesinin nasıl sağlanacağı meselesi önem arz etmektedir. Buna karşılık, İsviçre'de video aktarımının kalitesinin arttırılması yoluyla bu sorunun üstesinden gelinebileceği, hatta yapılan araştırmalar sonucunda bazı mahkeme görevlilerinin videokonferans yoluyla mimik ve jestleri daha iyi değerlendirebildikleri ve yüz yüze katılımı kadar canlı bir izlenim edinebildikleri bile ifade edilmektedir¹³⁶.

İsviçre ZPO 2025 revizyonuyla birlikte duruşmalarda ses ve görüntü nakline imkân veren elektronik araçların kullanımının kabul edilmesi her ne kadar doğrudanlık ilkesinden ödün verilmesi olarak görünse de aslında bu durum dijitalleşme sürecinin kaçınılmaz bir parçası olarak değerlendirilmelidir¹³⁷.

II. TÜRK HUKUKUNDA E-DURUŞMA UYGULAMALARININ GELİŞİM SÜRECİ

A. Türk Hukukunda Ses ve Görüntü Nakli Yoluyla Duruşmalara Katılımın Hukuki Dayanakları: Genel Bir Bakış

1. Ceza Muhakemesi Hukukunda Ses ve Görüntü Bilişim Sisteminin Kullanılması: SEGBİS

Türk hukukunda ses ve görüntü nakli yoluyla duruşmalara katılım konusu ilk kez 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun¹³⁸ (CMK) çeşitli hükümler-

¹³⁴ HONEGGER-MUNTENER/RUFIBACH/SCHUMANN, *ZPO* (2/2), s. 1180; DOMEJ, s. 486; EICHEL, s. 211.

¹³⁵ DOMEJ, s. 491.

¹³⁶ DOMEJ, s. 491.

¹³⁷ SUESS/MEYER/RECHSTEINER, s. 289.

¹³⁸ RG. 17.12.2004, S. 25673.

rinde¹³⁹ düzenlenmiştir¹⁴⁰. Ceza Muhakemesi Hukukunda ses ve görüntü nakli yoluyla duruşmalara katılım konusundaki usûl ve esasları düzenlenmek amacıyla “*Ceza Muhakemesinde Ses ve Görüntü Bilişim Sisteminin Kullanılması Hakkında Yönetmelik*”¹⁴¹ yürürlüğe girmiştir¹⁴². Söz konusu Yönetmelik, ses ve görüntü bilişim sistemini ifade etmek üzere kısaca “SEGBİS” tabirini kullanmaktadır¹⁴³. Anılan Yönetmeliğin 3’üncü maddesinin (c) bendinde SEGBİS,

“*UYAP Bilişim Sisteminde ses ve görüntünün aynı anda elektronik ortamda iletildiği, kaydedildiği ve saklandığı Ses ve Görüntü Bilişim Sistemi*”

şeklinde tanımlanmaktadır. Ceza muhakemesinden farklı olarak özel hukuk yargısında ise ses ve görüntü nakli yoluyla duruşma icrası ilk olarak 01.10.2011 tarihinde 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun yürürlüğe girmesiyle bir yasal zemine kavuşmuştur.

Çalışmanın devamında, HMK m. 149 kapsamında düzenlenen ses ve görüntü nakli yoluyla duruşma uygulamasının kapsamı, şartları ve uygulamaya ilişkin temel esasları ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

2. Medenî Usûl Hukukunda Ses ve Görüntü Nakli Yoluyla Duruşmalara Katılım Bakımından İlk Yasal Düzenleme: HMK m. 149’un 7251 Sayılı Kanun Değişikliğinden Önceki Hali

Medenî usûl hukukunda, duruşmaların ses ve görüntülü iletişim araçlarıyla yürütülmesine ilişkin hukukî dayanak 01.10.2011 tarihinde yürürlüğe giren 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun 149’uncu maddesinde yer almaktadır. Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun ilk halinde “*Ses ve Görüntü Nakli Yoluyla Duruşma İcrası*” kenar başlıklı 149’uncu maddesinde şu şekilde bir düzenleme yer almaktaydı:

¹³⁹ Bkz.: CMK m. 52, m. 58, m. 147, m. 180, m. 196, m. 219.

¹⁴⁰ DURSUN, Gizem, “Sanığın Duruşmada Hazır Bulunma Hakkı ve Bu Kapsamda Sesli ve Görüntülü Bilişim Sisteminin (SEGBİS) Değerlendirilmesi”, *Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S. 143-144, 2016, s.128; GAYRETLİ AYDIN, Seda, “Medeni Yargılama Hukukunda Ses ve Görüntü Nakli Yoluyla Duruşmaya Katılma”, *DEÜHFD*, C. 19, Özel Sayı, Prof. Dr. Şeref Ertaş’a Armağan, 2017, s. 2110; TORAMAN, Barış, “Covid-19 Pandemisinin Etkisi Altında Hukuk Yargısında E-Duruşma”, (Editör: Kemal Şenocak), *Covid-19 Küresel Salgınının Hukuktaki Yansımaları*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2021, (s. 459-523), s. 479; VAROL KARAOSMANOĞLU, s. 75; TIRTIR, Mustafa, “Sesli-Görüntülü Duruşma Dönemi”, *İBD*, C. 94, S. 3, 2020, s. 126.

¹⁴¹ RG. 20.09.2011, S. 28060.

¹⁴² DURSUN, s. 134.

¹⁴³ GAYRETLİ AYDIN, s. 2110.

“(1) Mahkeme, tarafların rızası olmak şartıyla, kendilerinin veya vekillerinin, aynı anda ses ve görüntü nakledilmesi yoluyla buldukları yerden duruşmaya katılmalarına ve usul işlemleri yapabilmelerine izin verebilir.

(2) Tarafların rızası olmak kaydıyla, mahkeme; tanığın, bilirkişinin, uzmanın veya bir tarafın dinlenmesi esnasında başka bir yerde bulunmalarına izin verebilir. Dinleme, ses ve görüntü olarak aynı anda duruşma salonuna nakledilir”.

Görüldüğü üzere, Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nda ses ve görüntü nakli yoluyla duruşma icrası olarak düzenlenen bu yöntem tanığın, bilirkişinin veya diğer ilgililerin buldukları yerden ses ve görüntü nakline yarayan iletişim araçlarıyla duruşmalara katılmalarına imkân veren usulü ifade etmektedir¹⁴⁴. HMK m. 149’un ilk halinde tarafların, tanıkların, bilirkişilerin veya uzmanların mahkeme salonundan başka bir yerde bulunmaları durumunda ses ve görüntü nakli yoluyla dinlenmelerine imkân tanınmaktadır¹⁴⁵.

Kanun koyucu, HMK m. 149 hükmünden başka isticvap (HMK m. 172/f. 1) ve yemin (HMK m. 236) özelinde de ses ve görüntü nakli yoluna müracaat edilebileceğini düzenlemiştir¹⁴⁶. İsticvap ve yemin bakımından ses ve görüntü nakli yoluyla duruşma icrasının mümkün olmaması halinde bu işlemlerin istina-be yoluyla yapılması söz konusu olacaktır¹⁴⁷. Ancak, kanun koyucu isticvap ve yemin işlemlerinde HMK m. 149’daki düzenlemeden farklı olarak tarafların rızasını aramamış bu işlemlerin ses ve görüntü nakli yoluyla gerçekleştirilmesini herhangi bir muvafakat şartına bağlı kılmamıştır¹⁴⁸.

Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun yürürlüğe girdiği 01.10.2011 tarihinde ses ve görüntü nakli yoluyla duruşma icrasına ilişkin HMK m. 149’da ilk kez medeni yargı bakımında düzenleme getirilmişse de bu konudaki usûl ve esasları ortaya koyan ayrı bir yönetmelik yayımlanmamıştır¹⁴⁹. O dönemde, ses ve görüntü nakli yoluyla duruşmaların icrası ve diğer usûli işlemler bakımından Hukuk Muhakemeleri Kanunu Yönetmeliği’nin¹⁵⁰ 60’ıncı maddesinde düzenleme

¹⁴⁴ VAROL KARAOSMANOĞLU, s. 75.

¹⁴⁵ KIYAK, s. 1462; VAROL KARAOSMANOĞLU, s. 75; ARSLAN, **Duruşma**, s. 741.

¹⁴⁶ GAYRETLİ AYDIN, s. 2112; TORAMAN, s. 482; VAROL KARAOSMANOĞLU, s. 75.

¹⁴⁷ TORAMAN, s. 482-483; GAYRETLİ AYDIN, s. 2113; ARSLAN, **Duruşma**, s. 741.

¹⁴⁸ GAYRETLİ AYDIN, s. 2113.

¹⁴⁹ TORAMAN, s. 483.

¹⁵⁰ RG. 03.04.2012, S. 28253.

getirilmiştir¹⁵¹. Söz konusu yönetmeliği ilga eden *Bölge Adliye ve Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri ile Cumhuriyet Başsavcılıkları İdari ve Yazı İşleri Hizmetlerinin Yürütülmesine Dair Yönetmelik*'in¹⁵² 218'inci maddesi kapsamında ses ve görüntü nakli yoluyla duruşma icrasına ilişkin esaslara yer verilmiştir¹⁵³.

HMK m. 149 hükmü, e-Duruşma kavramını doğrudan kullanmasa da teknolojik araçların kullanılmasına imkân tanıyarak dijitalleşme sürecine kapı aralamaktadır. E-Duruşma, hukuk yargısı bakımından 01.10.2011 tarihinde yürürlüğe giren Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile birlikte hukuki zemine kavuşmuştur. Ancak bu yöntemin fiilen uygulanmaya başlanması ve yaygınlık kazanması büyük ölçüde Covid-19 salgınının etkisiyle olmuştur¹⁵⁴. Covid-19 pandemisinin etkisi ve aynı zamanda 2019 yılında açıklanan Yargı Stratejileri Belgesi'nin de sonucu olarak¹⁵⁵ e-Duruşma yönteminin hukuk yargılamasında da yaygınlaşması amacıyla 2020 yılında önemli değişiklikler gerçekleştirilmiştir¹⁵⁶.

3. 7251 Sayılı Kanun'la HMK m. 149'da Yapılan Değişiklikler Sonrasında Ses ve Görüntü Nakli Yoluyla Duruşma İcrası

7251 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun¹⁵⁷ ile ses ve görüntü nakli yoluyla duruşma icrasını düzenleyen HMK m. 149 hükmünde köklü değişiklikler yapılmıştır¹⁵⁸.

Ses ve görüntü nakli yoluyla duruşma icrasını öngören HMK m. 149 hükmü 7251 sayılı Kanun değişikliğiyle beraber adeta yeniden düzenlenmiş ve nihayetinde şu şekli almıştır:

“(1) Mahkeme, taraflardan birinin talebi üzerine talep eden tarafın veya vekilinin, aynı anda ses ve görüntü nakledilmesi yoluyla buldukları yerden duruşmaya katılmalarına ve usul işlemleri yapabilmelerine karar verebilir.

¹⁵¹ TORAMAN, s. 483; GAYRETLİ AYDIN, s. 2113; VAROL KARAOSMANOĞLU, s. 76.

¹⁵² RG. 06.08.2015, S. 29437.

¹⁵³ VAROL KARAOSMANOĞLU, s. 76; GAYRETLİ AYDIN, s. 2113; TORAMAN, s. 483.

¹⁵⁴ ARSLAN, *Duruşma*, s. 741.

¹⁵⁵ MIDİK, Barış, “Medenî Yargıda E-Duruşma Pilot Uygulaması ve Yargının Elektronik Dönüşümü Üzerine Bazı Düşünceler”, *LexperaBlog*, 2020 (s. 1-8), (Çevrimiçi) <https://blog.lexpera.com.tr/medeni-yargida-e-durusma-pilot-uygulaması-ve-yarginin-elektronik-donusumu-uzerine-bazi-dusunceler/>, E.T. 03.06.2025. TORAMAN, s. 488.

¹⁵⁶ ARSLAN, *Duruşma*, s. 741.

¹⁵⁷ RG. 28.07.2020, S. 31199.

¹⁵⁸ ÖZTEK, s. 652; PEKCANITEZ, Hakan/ATALAY, Oğuz/ÖZEKES, Muhammet, *Medenî Usûl Hukuku Ders Kitabı*, 11. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2023, N. 1282.

(2) Mahkeme resen veya taraflardan birinin talebi üzerine; tanığın, bilirkişinin veya uzmanın aynı anda ses ve görüntü nakledilmesi yoluyla buldukları yerden dinlenilmesine karar verebilir.

(3) Mahkeme, tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edemeyecekleri dava ve işlerde ilgililerin, aynı anda ses ve görüntü nakledilmesi yoluyla buldukları yerden dinlenilmesine resen karar verebilir.

(4) Mahkeme, fiilî engel veya güvenlik sebebiyle duruşmanın il sınırları içinde başka bir yerde yapılmasına, yargı çevresi içinde yer aldığı bölge adliye mahkemesi adalet komisyonunun uygun görüşünü alarak karar verebilir.

(5) Bu maddenin uygulanmasına ilişkin usul ve esaslar yönetmelikte belirlenir”.

Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 149'uncu maddesinde 7251 sayılı Kanunla yapılan değişiklikler sonrasında hukuk mahkemelerinde hızla gerekli altyapı çalışmaları başlatılmış ve e-Duruşma olarak bilinen yöntem ile özellikle taraflarla vekillerinin buldukları yerden çevrim içi olarak duruşmalara katılmaları mümkün kılınmıştır¹⁵⁹.

Türk hukukunda dijitalleşen yargılama sürecinin önemli bir ayağını oluşturan e-Duruşma, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 149'uncu maddesine dayanılarak çıkarılan ve 30.06.2021 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren “*Hukuk Muhakemelerinde Ses ve Görüntü Nakledilmesi Yoluyla Duruşma İcrası Hakkında Yönetmelik*¹⁶⁰” (“*e-Duruşma Yönetmeliği*”) ile ayrıntılı olarak düzenlenmiştir¹⁶¹. Bu yönetmelik hem tarafların hem de diğer ilgililerin fiziken mahkemede hazır bulunmaksızın duruşmalara etkin katılımını sağlamayı hedefleyen bir altyapı sunmaktadır¹⁶². Bu kapsamda, tarafların ve ilgililerin aynı anda ses ve görüntü nakli yoluyla duruşmalara katılmaları, beyanlarını sunmaları gibi usûl işlemlerini gerçekleştirmeleri mümkün olmaktadır¹⁶³.

¹⁵⁹ ARSLAN, *Duruşma*, s. 741.

¹⁶⁰ RG. 30.06.2021, S. 31527.

¹⁶¹ ARSLAN, Ramazan/YILMAZ, Ejder/TAŞPINAR AYVAZ, Sema/HANAĞASI, Emel, *Medenî Usul Hukuku*, 10. Bası, Yetkin, Ankara, 2024, s. 404; KIYAK, s. 1464; ARSLAN, *Duruşma*, s. 741-742; VAROL KARAOSMANOĞLU, s. 76.

¹⁶² E-Duruşma Yönetmeliği m. 1, m. 2.

¹⁶³ E-Duruşma Yönetmeliği m. 6.

B. Türk Medenî Usûl Hukukunda e-Duruşma Yönteminin Uygulama Esasları

Türk hukukunda e-Duruşma uygulamasının ne şekilde tatbik edildiği ve bu yöntemin hangi şartlar altında hayata geçirilebildiği, özellikle Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 149'uncu maddesi ile e-Duruşma Yönetmeliği çerçevesinde değerlendirilmelidir.

HMK m. 149/f. 1'de öngörülen “ *tarafların rızasıyla olmak şartıyla*” ifadesi, 7251 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle “ *taraflardan birinin talebi üzerine, talep eden tarafın veya vekilinin*” şeklinde yeniden düzenlenmiştir. Bu değişiklikte birlikte, HMK m. 149/f. 1 uyarınca, ses ve görüntü nakli yoluyla duruşmaya katılım için artık tarafların ortak rızası aranmayıp, mahkemeye yöneltilen tek taraflı bir talep yeterli sayılmıştır¹⁶⁴. Ancak, HMK m. 149'da öngörülen e-Duruşma yönteminin uygulanabilmesi için talep üzerine mahkemece tarafın veya vekilinin ses ve görüntü nakli yoluyla duruşmaya katılımına izin verilmesi aranmaktadır¹⁶⁵. Dikkat edilirse, e-Duruşma yönteminin hayata geçirilebilmesi için taraflardan birinin bu husustaki talebi yeterli olmakla birlikte nihayetinde buna ilişkin kararı mutlaka mahkeme verecektir¹⁶⁶. Mahkeme, duruşmanın elektronik ortamda icrasına karar verirken, tarafların menfaatlerini, medenî usûl hukukuna egemen olan ilkeleri -ve *bilhassa doğrudanlık ilkesini*- göz önünde bulundurarak bir kanaate varmak durumundadır¹⁶⁷.

HMK m. 149/f. 2 hükmüne göre, tanıkların, bilirkişilerin veya uzmanların buldukları yerden ses ve görüntü nakli yoluyla dinlenmelerine ilişkin usûl ve esaslar düzenlenmiştir. Buna göre, mahkeme re'sen veya taraflardan birinin talebi üzerine tanığın, bilirkişinin veya uzmanın bulunduğu yerden ses ve gö-

¹⁶⁴ ÖZTEK, s. 653; ÖZTEK, Selçuk/TAŞPINAR AYVAZ, Sema/KALE, Serdar, “Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında 20 Mart 2020 Tarihli Kanun Teklifi'ne İlişkin Bazı Açıklamalar ve Kanun Teklifinin Değerlendirilmesi”, **TBBD**, Y. 33, S. 149, 2020, s. 119; PEK-CANITEZ, Hakan/ATALAY, Oğuz/ÖZEKES, Muhammet, “Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair 7251 Sayılı Kanun Hakkında Değerlendirme”, **TBBD**, Y. 34, S. 150, 2020, s. 275; TORAMAN, s. 488; VAROL KARAOSMANOĞLU, s. 76.

¹⁶⁵ ÖZTEK/TAŞPINAR AYVAZ/KALE, s. 119.

¹⁶⁶ ÖZTEK, s. 653.

¹⁶⁷ ULUSAN, Banu, “Medeni Yargılama Hukukunda Tanığın E-Duruşma ile Dinlenilmesi ve Kişisel Verilerin Korunması: Alman Hukukuyla Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme”, **TBBD**, 2022/163, s. 156. Zira, e-Duruşma uygulamaları, özellikle doğrudanlık, silahların eşitliği, aleniyet ilkesi, hukuki dinlenilme hakkı, hâkimin davayı aydınlatma ödevi ile yargılamanın sevk ve idaresi gibi temel usul ilkeleri bakımından değerlendirilmesi gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır (MİRZAYEV, Anar, **Medeni Yargılama-da E-Duruşma**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 2023, s. 63).

rüntü nakli yoluyla dinlenmesine karar verebilecektir¹⁶⁸. Görüldüğü üzere, tarafların, ses ve görüntü nakli yoluyla duruşmada dinlenmesi konusunda HMK m. 149/f. 1'de taraflardan birinin talebi üzerine bu hususta mahkemece karar verilebileceği düzenlenmiştir. Bununla birlikte, tanık, bilirkişi veya uzmanın ses ve görüntü nakli yoluyla duruşmalara katılımı bakımından HMK m. 149/f. 2 hükmünde taraflardan birinin talebi üzerine veya mahkemece re'sen karar verilebileceği düzenlenmiştir¹⁶⁹.

Dikkat edilirse, 7251 sayılı Kanunla gerçekleştirilen değişiklikten önce HMK m. 149/f. 2 uyarınca, tanığın, bilirkişinin veya uzmanın bu yöntemle duruşmaya katılmalarına mahkemece re'sen karar verilebilmesi söz konusu değildi¹⁷⁰. Oysaki, 7251 sayılı HMK değişikliğinden sonra taraflardan herhangi birinin talebi olmasa da tanığın, bilirkişinin veya uzmanın ses ve görüntü nakli yoluyla buldukları yerden dinlenmeleri konusunda mahkemenin re'sen karar verilebilmesi mümkün hale gelmiştir¹⁷¹. E-Duruşma Yönetmeliği'nin 10'uncu maddesinde de e-Duruşmanın yalnızca taraf talebiyle değil, aynı zamanda mahkemenin re'sen kararıyla da icra edilebileceği düzenlenmektedir. Özellikle tanıkların veya bilirkişilerin uzaktan dinlenmesini mümkün kılan bu hüküm, hâkimin yargılamayı sevk ve idare ödevini dijital araçlarla uyumlu hale getirmektedir¹⁷². Ancak, HMK m. 149 hükmünde tanığın bilirkişinin veya uzmanın e-Duruşma yöntemiyle buldukları yerden dinlenebilmeleri için bizzat kendileri tarafından talepte bulunulması uygun görülmemiştir¹⁷³. Yine, HMK m. 149/f. 2 uyarınca tanık, bilirkişi veya uzmanın e-Duruşma yöntemiyle dinlenmesi bakımından rızalarının alınması kanunen zorunlu tutulmamış; diğer bir ifadeyle, kanun koyucu bu kişilere ilişkin olarak ayrıca bir rıza şartına yer vermemiştir¹⁷⁴.

Taraflar, tanıklar, bilirkişiler ve uzmanlar tarafından e-Duruşma talebinde bulunulması için bu taleplerin, duruşma gününden en az iki iş günü önce UYAP

¹⁶⁸ PEKCANITEZ/ATALAY/ÖZEKES, **Değerlendirme**, s.275; ÖZTEK/TAŞPINAR AYVAZ/KALE, s. 119; ÖZTEK, s. 655; KIYAK, s. 1463; VAROL KARAOSMANOĞLU, s. 76; YILMAZ, Ejder, **Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi**, C. 3, 4. Baskı, Yetkin Yayıncılık, Ankara, 2021, s. 3056.

¹⁶⁹ ÖZTEK/TAŞPINAR AYVAZ/KALE, s. 119; ÖZTEK, s. 655; TORAMAN, s. 489; ARSLAN, **Duruşma**, s. 745.

¹⁷⁰ ÖZTEK/TAŞPINAR AYVAZ/KALE, s. 120.

¹⁷¹ VAROL KARAOSMANOĞLU, s. 76; ÖZTEK/TAŞPINAR AYVAZ/KALE, s. 119; ÖZTEK, s. 655.

¹⁷² E-Duruşma Yönetmeliği m. 10.

¹⁷³ KALE, s.148; ÖZTEK, s. 655.

¹⁷⁴ VAROL KARAOSMANOĞLU, s. 78.

üzerinden yapılması gerekmektedir¹⁷⁵. Talebin kabulü veya reddi ise duruşmadan en az bir iş günü önce hâkim tarafından karara bağlanacaktır ve bu karar kesindir¹⁷⁶. Hâkim, hukuki, fiilî veya teknik engel gibi sebeplerle talebi gerekçeli bir şekilde reddedebilecektir (e-Duruşma Yönetmeliği m. 9/f. 2).

HMK m. 149/f. 3 uyarınca, mahkeme, tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edemeyecekleri dava ve işler bakımından, ilgililerin buldukları yerden eş zamanlı ses ve görüntü nakli yoluyla dinlenilmesine re'sen karar verebilme yetkisine sahiptir¹⁷⁷. Görüldüğü üzere, HMK m. 149/f. 3 hükmünde, tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edemeyecekleri dava ve işler bakımından mahkemeye özel bir yetki tanınmaktadır. Anılan düzenlemeye göre, mahkeme, bu tür yargılamalarda tarafların rızasına ihtiyaç duymaksızın ve re'sen hareketle, ilgililerin buldukları yerden sesli ve görüntülü iletişim araçları vasıtasıyla eş zamanlı olarak dinlenmelerine karar verebilecektir¹⁷⁸. Bu düzenleme, özellikle kamu düzenini ilgilendiren veya taraf iradeleriyle sınırlandırılmayan uyumsuzluk konularında yargılamanın etkinliğini ve erişilebilirliğini artırmayı hedeflemekte; mahkemelere, teknolojik imkânlardan faydalanarak duruşma sürecini daha esnek ve verimli şekilde yönetebilme imkânı sunmaktadır. Ancak belirtmek gerekir ki, mahkeme, yalnızca re'sen değil; tarafların yahut ilgililerin bu yöndeki talebi üzerine de ilgililerin buldukları yerden ses ve görüntülü iletişim araçlarıyla dinlenmelerine karar verebilir¹⁷⁹.

HMK m. 149/f. 4 uyarınca, mahkeme, fiili engel ve güvenlik gerekçeleriyle duruşmanın il sınırı dahilinde başka bir yerde icra edilmesine, yargı çevresi içinde yer aldığı bölge adliye mahkemesi adalet komisyonunun da görüşünü almak suretiyle karar verebilir¹⁸⁰.

HMK m. 149 hükmü değerlendirildiğinde anlaşılmaktadır ki, kanun koyucu, aynı anda ses ve görüntü nakledilmesi yoluyla duruşma icrasına imkân tanımaktadır. Şu hâlde, görüntü nakli olmaksızın yalnızca ses ile iletim yoluyla duruşmaya katılım mümkün olmayacaktır¹⁸¹.

¹⁷⁵ E-Duruşma Yönetmeliği m. 8.

¹⁷⁶ E-Duruşma Yönetmeliği m. 9.

¹⁷⁷ BUDAK, Ali Cem/KARAASLAN, Varol, "7251 sayılı Kanunla Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda Yapılan Değişiklikler", **İBD**, C. 94, S. 5, 2020, s. 22; TORAMAN, s.488; ÖZTEK/TAŞPINAR AYVAZ/KALE, s. 121; ÖZTEK, s. 660-661.

¹⁷⁸ BUDAK/KARAASLAN, **Usul**, s. 22.

¹⁷⁹ ÖZTEK/TAŞPINAR AYVAZ/KALE, s.21; ÖZTEK, s. 661.

¹⁸⁰ GÖRGÜN, Şanal L./BÖRÜ, Levent/KODAKOĞLU, Mehmet, **Medeni Usûl Hukuku**, 13. Baskı, Ankara, Yetkin, 2023, s. 375.

¹⁸¹ BUDAK, Ali Cem/KARAASLAN, Varol, **Medeni Usul Hukuku**, 7. Bası, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2023, N. 25.

E-Duruşma yoluyla yargılamaya katılan taraf vekilinin kimlik tespiti mahkemece güvenli e-imza veya mobil imza ile UYAP kayıtlarıyla benzer yöntemler kullanılarak yapılmaktadır¹⁸². E-Duruşmaya nereden katılmanın mümkün olduğu önem arz etmektedir. Zira e-Duruşmalar sadece teknik yeterlilikle sınırlı olmayıp, aynı zamanda mekânsal olarak da uygun bir ortamda yapılmalıdır. Katılım sağlanacak olan yerin yönlendirmeden uzak, yüz ifadesi ve davranışların gözlenmesine imkân veren, güvenli ve tarafsız bir yer olması gerekmektedir (e-Duruşma Yönetmeliği m. 11/f. 5). E-Duruşmaya, avukatlık bürosundan, barolarca bu amaç için ayrılan bölümden, adliyede bu hususta tahsis edilen yerden veya Yönetmelikteki koşulları sağlayan diğer bir yerden katılmak mümkündür¹⁸³.

E-Duruşma mahkemede yapılan duruşmayla aynı hukuki sonuçları doğurur¹⁸⁴. Ancak, sulh, feragat ve kabul gibi yargılamaya son veren taraf usuli işlemlerinin geçerli olabilmesi için bu beyanların sonraki bir celsede bizzat mahkeme huzurunda imzalanması gerekmektedir (e-Duruşma Yönetmeliği m. 13/f. 4).

Önemli bir yenilik de delil sunumu, imza alma ve duruşma tutanağının elektronik ortamda iletilmesine ilişkindir¹⁸⁵. E-Duruşmada sunulan beyanlar, UYAP'a entegre güvenli elektronik imza ile kayıt altına alınabilir (e-Duruşma Yönetmeliği m. 13/f. 6).

Teknik aksaklıklar halinde ise duruşma yeniden başlatılabilir veya geçerli bir şekilde sonlandırılabilir (e-Duruşma Yönetmeliği m. 13/f. 8). Taraf veya vekilinin kusuru olmaksızın teknik sebeplerden dolayı e-Duruşmanın yapılamaması durumunda ilgili taraf veya vekili açısından HMK m. 150/f. 1 uyarınca dosyanın işlemde kaldırılması hükümleri uygulanmaz¹⁸⁶ (e-Duruşma Yönetmeliği m. 13/f. 9).

E-Duruşma yöntemi, mahkemelerce gerçekleştirilen duruşmayla aynı usul ve esaslara tabidir¹⁸⁷ (e-Duruşma Yönetmeliği m. 14/f. 1). Mahkemelerce yapılan duruşma esnasında kayıt ve yayın yasağı olduğu (HMK m. 153) için e-Duruşma sırasında da fotoğraf çekilemez, hiçbir şekilde ses ve görüntü kaydı yapılamaz. Ancak, yargılamanın mecbur kıldığı durumlarda gerekçesi de belirti-

¹⁸² E-Duruşma Yönetmeliği m. 12/f. 1.

¹⁸³ E-Duruşma Yönetmeliği m. 11/f. 1.

¹⁸⁴ E-Duruşma Yönetmeliği m. 13/f. 1.

¹⁸⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz.: PEKCANITEZ/ATALAY/ÖZEKES, **Usûl**, N. 1299.

¹⁸⁶ PEKCANITEZ/ATALAY/ÖZEKES, **Usûl**, N. 1301.

¹⁸⁷ ARSLAN/YILMAZ/TAŞPINAR AYYAZ/HANAĞASI, s. 406.

lerek mahkeme tarafından e-Duruşmanın kayda alınmasına karar verilebilir¹⁸⁸. Alınan kayıtlar Merkezi Kayıt Sisteminde iki hafta süreyle saklanır ve bu sürenin sonunda geri döndürülemeyecek şekilde silinir¹⁸⁹.

Son olarak, e-Duruşma uygulamasının sürekliliği ve güvenliği Adalet Bakanlığı'nın sistemin kurulması, geliştirilmesi ve idamesine yönelik görev ve yetkileri çerçevesinde teminat altına alınmıştır¹⁹⁰. Katılımcıların teknik kriterlere uygunluğu sağlama yükümlülükleri ise e-Duruşma sürecinin sorunsuz işlemesi için kritik bir unsur olarak öne çıkmaktadır. E-Duruşmaya katılacak olanların mahkemece belirlenen gün ve saatte, e-Duruşmaya katılacağı yer ve e-Duruşma Sisteminde hazır bulunmaları gerekmektedir (e-Duruşma Yönetmeliği m. 17/f. 1 (c)).

C. Türk Medenî Usûl Hukuku Açısından e-Duruşma Uygulamasının Olumlu ve Olumsuz Yönleri ile Uygulamada Karşılaşılan Sorunlara İlişkin Tespitler

Türk hukukunda e-Duruşma uygulaması, özellikle Covid-19 sürecinde ortaya çıkan olağanüstü şartların etkisiyle gündeme gelmiş ve kısa sürede uygulama alanı bulmuştur¹⁹¹. Covid-19 pandemisinin yarattığı sosyal mesafe gerekliliği, yargılama faaliyetleri bakımından alternatif yöntemlerin benimsenmesini zorunlu kılmıştır. Böylelikle, duruşmaların ses ve görüntü nakline yarayan araçlar vasıtasıyla gerçekleştirilmesi bir çözüm olarak öne çıkmıştır. Bu ihtiyaç doğrultusunda, duruşmaların ses ve görüntü nakli yoluyla yapılmasına ilişkin HMK m. 149 hükmünde 7251 sayılı Kanunla değişiklikler gerçekleştirilmiştir¹⁹².

Söz konusu düzenleme, sadece Covid-19 pandemisiyle sınırlı olmaksızın kalıcı değişiklikler öngörmektedir. Buna karşılık, HMK m. 149'da gerçekleştirilen değişikliklerin kalıcı nitelikte olması, doktrinde eleştirilere sebep olmuştur¹⁹³. Doktrinde birçok yazar, düzenlemenin sadece Covid-19 pandemisine yönelik geçici bir dönemle sınırlı tutulması ve olağan yargı düzenine dönülmesi-

¹⁸⁸ E-Duruşma Yönetmeliği m. 14/f. 2.

¹⁸⁹ E-Duruşma Yönetmeliği m. 15/f. 2.

¹⁹⁰ E-Duruşma Yönetmeliği m. 16.

¹⁹¹ ARSLAN, **Duruşma**, s. 741.

¹⁹² ÖZTEK, s. 652; ARSLAN, **E-Duruşma**, s. 29.

¹⁹³ ÇİFTÇİ, Pınar, "Pandemi Sürecinde Yargının İşleyişine İlişkin Alınan Tedbirlerin Türk Medeni Yargılama Hukukunda Yargısal Temel Haklar ve Özel Olarak Doğrudanlık İlkesi Üzerinde Yarattığı Etkiler", **LexperaBlog**, 2020, (s. 1-23) (Çevrimiçi) <https://blog.lexpera.com.tr/pandemi-surecinde-yarginin-isleyisine-iliskin-alinan-tedbirlerin-turk-medeni-yargilama-hukukunda-yargisal-temel-haklar-ve-ozel-olarak-dogrudanlik-ilkesi-uzerinde-yarattigi-etkiler/>, E.T. 03.06.2025.

nin daha isabetli olacağı görüşünü savunmuştur¹⁹⁴. Doktrinde getirilen eleştirilerde çoğunlukla, hâkimin doğrudanlık ilkesi çerçevesinde taraflar ile tanıkları gözlemleyebilme yetisinin e-Duruşma uygulaması ile zedelenebileceği ifade edilmiştir.

Bununla birlikte, e-Duruşma uygulamasının bazı olumlu yönlerinin var olduğu da göz ardı edilmemelidir. Her şeyden önce, e-Duruşma yöntemi, usûl ekonomisi ilkesi (HMK m. 30) ve yargıya erişimin kolaylaştırılması bakımından dikkate değer katkılar sunmaktadır¹⁹⁵. Özellikle, mesafe olarak mahkemeye uzak yerlerde bulunan taraflar ve avukatları duruşmaya katılım bakımından fiziksel olarak seyahat zorunluluğundan kurtararak masraftan ve zamandan tasarruf sağlamaktadır¹⁹⁶. Yine, avukatların yoğun duruşma programlarında adliyelerde bekleme sürelerini azaltmaktadır. Bu sayede, yargılama faaliyetinin daha verimli bir şekilde yürütülmesine imkân tanınmaktadır.

HMK m. 149 hükmünde 7251 sayılı Kanunla gerçekleştirilen değişikliklerden sonra uygulaması artan e-Duruşma yönteminin bir diğer olumlu yönü ise, mahkemelerin iş yükünü azaltarak yargılamaların makul sürede sonuçlandırılmasına hizmet etmesidir. Duruşmaların çevrim içi yapılabilmesi takvimlerin daha esnek düzenlenmesine olanak sağlamakta ve bu da mahkemelerin işleyişinde önemli bir hızlanmaya sebep olmaktadır.

Eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşıldığında ise bu olumlu yönlerin yanında uygulamada karşılaşılan bazı sorunların varlığı da göz ardı edilmemelidir. Bu doğrultuda, HMK m. 149 her ne kadar e-Duruşma uygulamasına ilişkin genel bir yasal dayanak sağlamış olsa da bahsi geçen düzenleme kanun yapma tekniği bakımından yetersiz kalmaktadır¹⁹⁷. Zira 7251 sayılı Kanun değişikliğinden sonra dahi HMK m. 149 hükmü usule ilişkin güvenceleri ve teknik kriterleri ayrıntılı olarak ortaya koymamaktadır. HMK m. 149'un ses ve görüntü nakli yoluyla duruşma icrasına ilişkin sadece genel esasları ortaya koyan yapısı, mevzuatta belirsizlikler yaratmakta ve bu durum uygulama birliğini zedeleyerek hukuki

¹⁹⁴ Bkz.: PEKCANITEZ/ATALAY/ÖZEKES, **Değerlendirme**, s. 276; DİŞEL, Buse, "İsviçre Hukukunda Covid-19 Sebebiyle Yargıda Alınan Tedbirler Özellikle Medeni Yargıdaki Düzenlemeler ve Bu Düzenlemelerin Ülkemiz Açısından Değerlendirilmesi" **LexperaBlog**, 2020, (s. 1-6) (Çevrimiçi) <https://blog.lexpera.com.tr/ismetice-hukukunda-kovid-19-sebebiyle-yargida-alinan-tedbirler-ozellikle-medeni-yargidaki-duzenlemeler-ve-bu-duzenlemelerin-ulkemiz-acisindan-degerlendirilmesi/>, E.T. 03.06.2025; TORAMAN, s. 488.

¹⁹⁵ YILMAZ, s. 3056.

¹⁹⁶ YILMAZ, s. 3056.

¹⁹⁷ PEKCANITEZ/ATALAY/ÖZEKES, **Değerlendirme**, s. 276.

öngörülebilirliği azaltmaktadır. Nitekim, uygulamada bazı mahkemeler e-Duruşma taleplerini kolaylıkla kabul ederken bazıları hiçbir gerekçe göstermeksizin reddedebilmektedir. Mahkeme kararlarındaki bu keyfiyet, eşitlik ve hakaniyet ilkeleriyle bağdaşmamaktadır.

Teknik altyapıya ilişkin sorunlar da e-Duruşma sisteminin işleyişini ciddi bir şekilde etkilemektedir. Zira e-Duruşma esnasında yaşanan internet kesintileri, görüntü donmaları, sesin kesilmesi gibi teknik sorunlar, duruşmanın sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesini engellemektedir. Bu tür aksaklıklar aynı zamanda tarafların ve vekillerinin beyanlarının tam olarak anlaşılmasını ve tutanağa doğru bir şekilde geçirilmesini zorlaştırmaktadır. Bu durum, adil yargılama hakkının ihlal edilmesi riskini doğurmaktadır.

Bunlara ek olarak, özellikle e-Duruşma uygulamasının hâkimin delilleri serbestçe takdir etmesi imkânını sınırladığı yönünde ciddi endişeler bulunmaktadır. Benzer şekilde, mahkemece tarafların davranışlarının bizzat gözlemlenememesi de yargılamaya hâkim olan ilkelere doğrudanlık ilkesini zedeleyeceği için dava sürecini olumsuz etkileyebilecek bir başka husus olarak değerlendirilmektedir¹⁹⁸. Bilindiği üzere, doğrudanlık ilkesi, delillerin ikamesi ve yargılamaya ilişkin diğer işlemlerin araya üçüncü bir aracının girmesine mahal vermeksizin doğrudan doğruya yargılamayı yürüten mahkeme huzurunda gerçekleştirilmesini zorunlu kılmaktadır¹⁹⁹. Bu sebeple, hâkimin duruşmadaki psikolojik ve davranışsal gözlemleri, tanık beyanlarının güvenilirliğini takdir edebilmesi açısından büyük bir önem taşır²⁰⁰. Zira yalnızca, duruşmayı bizzat yürüten ve tahkikatı gerçekleştiren mahkemenin doğrudan gözlemlerine dayanan deliller, belirli ölçüde sağlıklı ve isabetli bir şekilde delillerin takdir edilmesine imkân tanımaktadır²⁰¹. Buna karşılık, e-Duruşma uygulamasında bu gözlemlerin sağlıklı bir şekilde yapılamaması, delillerin değerlendirilmesi sürecini zayıflatılmaktadır²⁰². Bu sebeple, *kanaatimizce* hâkimin gözlem yetkisini destekleyecek nitelikte teknolojik çözümler (örneğin, çok açılı kamera sistemleri, dijital izleme araçları) teşvik edilmelidir.

¹⁹⁸ ARSLAN, Aziz Serkan, “Doğrudanlık İlkesi”, **SDÜHFD**, MİHBİR Özel Sayısı, 4(2), 2014, s. 139.

¹⁹⁹ ALANGOYA, Yavuz/YILDIRIM, M. Kâmil/DEREN-YILDIRIM, Nevhis: **Medeni Usul Hukuku Esasları**, 8. Bs., İstanbul, Beta Basım, 2011, §19, s. 189; KURT, Nesibe, “Medeni Yargılama Hukukunda Doğrudan Doğruluk İlkesi”, **Prof. Dr. Bilge Öztan’a Armağan**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2008, s. 599.

²⁰⁰ ARSLAN, **Doğrudanlık**, s. 136.

²⁰¹ YILDIRIM, Mehmet Kâmil: **Medeni Usul Hukukunda Delillerin Değerlendirilmesi**, Kazancı Kitap Ticaret A.Ş., İstanbul, 1990, s. 91.

²⁰² ARSLAN, **Doğrudanlık**, s. 139.

Uygulamada, e-Duruşma konusunda yargı mensuplarının teknik konularda yeterince bilgi sahibi olmaması da bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar e-Duruşmaya ilişkin yargı mensuplarına yönelik halihazırda bazı teknik bilgilendirme toplantıları yapılmış olsa da teknolojik gelişmelerin hızla ilerleyen yapısı karşısında bu eğitimlerin sistemin sağlıklı işleyişini güvence altına alacak düzeyde ve süreklilikte olmadığı söylenebilir. Uygulamacıların görüşleri ve literatürdeki değerlendirmeler, teknik bilgi eksikliğinin hâlen önemli bir sorun olduğunu göstermektedir.

Bütün bu değerlendirmelerimiz ışığında *kanaatimizce* adil yargılama hakkı çerçevesinde e-Duruşma sisteminin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi için hâkim, savcı, avukat ve diğer yargı mensuplarına yönelik daha çok eğitim programı düzenlenmeli; özellikle doğrudanlık ilkesinin dijital ortamda nasıl korunabileceği konusunda farkındalık oluşturulmalıdır. Zira e-Duruşma uygulamasının sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi, sadece teknik donanımla değil, aynı zamanda insan kaynağının yetkinliğine de doğrudan bağlıdır. Bu sebeple hakimler, savcılar, avukatlar ve zabıt katipleri için e-Duruşma süreçleri, teknik araçların kullanımı, veri güvenliği ve adil yargılama hakkı gibi konularda düzenli ve zorunlu hizmet içi eğitim programları düzenlenmelidir. *Kanaatimizce* bu programlar, özellikle hakimlerin doğrudanlık ilkesi çerçevesinde tarafları gözlemeleme becerilerini dijital ortamda da sürdürebilmelerini sağlayacak nitelikte olmalıdır.

Netice itibarıyla, Türk hukukunda e-Duruşma uygulaması önemli bir dijital dönüşüm örneği olmakla birlikte, kurum mevcut haliyle hem teorik hem de uygulama bakımından çeşitli sorunları bünyesinde barındırmaktadır. Diğer taraftan, erişilebilirlik, usûl ekonomisi ve yargılamanın hızlandırılması²⁰³ gibi yönler e-Duruşma yönteminin olumlu taraflarıdır. Çağdaş yargılama sistemlerinde önemli bir yere sahip olan e-Duruşma uygulamasının kalıcı ve etkin bir yargılama modeli olarak benimsenebilmesi için *kanaatimizce* öncelikle altyapının güçlendirilmesi, uygulayıcılar arasında yeknesaklığın sağlanması ve hâkimin taraflar üzerindeki gözlem yetisini arttıracak teknik imkânların geliştirilmesi gerekmektedir. Aksi halde, e-Duruşma, yargılamada hız ve erişilebilirlik gibi amaçlara hizmet etmekten uzak bir yöntem olarak kalacaktır.

---

²⁰³ YILMAZ, s. 3056.

III. E-DURUŞMA UYGULAMASINA İLİŞKİN İSVİÇRE VE TÜRK MEDENİ USÛL HUKUKU DÜZENLEMELERİNİN KARŞILAŞTIRMALI OLARAK İNCELENMESİ VE TÜRK HUKUKU AÇISINDAN SOMUT ÖNERİLER GETİRİLMESİ

A. E-Duruşma Yöntemine İlişkin Usuli ve Teknik Düzenlemelerin Kanun Yapma Tekniği Açısından Karşılaştırılması

İsviçre ZPO 2025 revizyonu ile videokonferans uygulamasına ilişkin olarak ayrıntılı ve sistematik düzenlemeler getirilmiştir²⁰⁴. Bu kapsamda özellikle ZPO Art. 141a ve ZPO Art. 141b düzenlemeleriyle ses ve görüntü nakli yoluyla duruşmalara katılımın yasal çerçevesi netleştirilmiş, mahkemelerin elektronik araçları hangi koşullarda kullanabileceği, tarafların rızası, eşzamanlılık, kayıt yapma zorunluluğu, kişisel verilerin korunması ve veri güvenliği gibi konular doğrudan kanun metninde yer bulmuştur²⁰⁵. Ayrıca, İsviçre ZPO Art. 170a hükmüyle tanıkların videokonferans yoluyla dinlenmesine yönelik özel bir düzenleme getirilerek²⁰⁶ uygulamaya ilişkin öngörülebilirlik güçlendirilmiştir.

Türkiye’de ise HMK m. 149 hükmünde 7251 sayılı Kanun değişikliği sonrasında e-Duruşma müessesesinin yasal zemini güçlendirilmiş olmakla birlikte düzenlemenin halen daha sınırlı ve genel çerçevede kaldığı gözlemlenmektedir²⁰⁷. HMK m. 149 hükmü esas itibarıyla ses ve görüntü nakli yoluyla duruşma icrasını mümkün kılmakta tanıkların, bilirkişilerin ve ilgililerin bu yöntemle dinlebileceğini öngörmektedir²⁰⁸. Ancak, HMK m. 149 hükmünde e-Duruşmanın uygulanmasına ilişkin teknik kriterler, kişisel verilerin korunması ve veri güvenliği gibi konularda açık düzenlemelere yer verilmemektedir. Oysaki, İsviçre ZPO 2025 revizyonu ile getirilen düzenlemeler, kanuni açıdan oldukça ayrıntılı ve uygulamayı yönlendirici niteliktedir. İsviçre ZPO 2025 revizyonu ile teknik kriterler, kişisel verilerin korunması ve veri güvenliğinin korunması ile kayıt altına alma zorunluluğu konuları Art. 141b hükmünde açıkça ifade edilmektedir²⁰⁹. Böylelikle, İsviçre ZPO’da videokonferans yöntemiyle yapılan duruşmalarda ses ve görüntünün eşzamanlı iletilmesi, belirli usûli iş-

²⁰⁴ MATTHYS/SANTEN, s. 133.

²⁰⁵ Bkz.: Art. 141a ZPO; Art. 141b ZPO. Ayrıntılı bilgi için bkz.: DOMEJ, s. 487; WEBER, **ZBJV**, s. 395; SPUHLER, **SJZ**, s. 943; HUBER-LEHMANN, s. 329.

²⁰⁶ Art. 170a ZPO. Ayrıca bkz.: BORLA-GEIER, **OFK-ZPO, Art. 170a**, N. 1; MATTHYS/SANTEN, s. 133; ZAUGG/WALT, **ZPO Art. 170a**, N. 2; SUESS/MEYER/RECHSTEINER, s. 89.

²⁰⁷ PEKCANITEZ/ATALAY/ÖZEKES, **Değerlendirme**, s. 278.

²⁰⁸ KIYAK, s. 1462; ARSLAN, **Duruşma**, s. 741; VAROL KARAOSMANOĞLU, s. 75.

²⁰⁹ CHEVALLEY/SEILER, **ZPO Art. 141b**, s. 1318ff.; WEBER, **ZBJV**, s. 396.

lemler bakımından kayıt yapma zorunluluğu getirilmesi ve tüm tarafların rızasının aranması gibi şartlar, doğrudan kanun düzeyinde hüküm altına alınmıştır²¹⁰.

Kanaatimizce Türk hukukunda da HMK m. 149 hükmünün kapsamı genişletilmeli, e-Duruşma bakımından teknik ve usuli ilkeler kanun seviyesinde güvenceye kavuşturulmalıdır²¹¹. Aksi halde, e-Duruşma yönteminin keyfi uygulamalara açık hale gelmesi, adil yargılanma hakkı bakımından ciddi sakıncalar doğuracaktır.

B. Taraf Rızasının Aranması Açısından Karşılaştırma ve Değerlendirmeler

İsviçre ZPO 2025 revizyonuyla kanuna dahil edilen videokonferans yöntemi ile Türk hukukunda 7251 sayılı Kanun değişikliğiyle son şeklini alan HMK m. 149 hükmü karşılaştırıldığında, dikkati çeken önemli farklardan biri taraf rızasına ilişkindir. İsviçre hukukunda, videokonferans yoluyla duruşma yapılabilmesi için tüm tarafların rızası şarttır²¹². *Kanaatimizce* İsviçre ZPO Art. 141a Abs. 1'de öngörülen tarafların rızasını arayan düzenleme taraf iradesine ve adil yargılama hakkına sıkı sıkıya bağlı kalındığını göstermektedir. ZPO Art. 141a'da düzenlenen videokonferans yöntemi bakımından her iki tarafın rızasının aranması, duruşmaların adil bir biçimde yürütülmesi ve usuli güvencelerin tam anlamıyla sağlanabilmesi bakımından önem taşımaktadır.

HMK m. 149'un ilk halinde de tıpkı ZPO Art. 141a hükmünde olduğu gibi ses ve görüntü nakli yoluyla duruşma icrası bakımından her iki tarafın rızasının alınması şartı getirilmekteydi²¹³. Doktrinde taraf rızasının aranmasının doğrudanlık ilkesinin bir gereği olduğu, hâkimin delilleri doğrudan doğruya ve tarafların huzurunda değerlendirmesi gerektiği ileri sürülmekteydi²¹⁴. Ancak bu şart, özellikle husumetli tarafların birlikte rıza göstermelerini zorlaştırdığı için e-Duruşma yolunun önünü tıkayan bir unsur olarak görülmekteydi²¹⁵.

Türk hukukunda e-Duruşma yöntemi için tüm tarafların rızasını arayan yaklaşım 7251 sayılı Kanun değişikliğiyle birlikte terk edilmiştir²¹⁶. Şu an için

²¹⁰ Bkz.: CHEVALLEY/SEILER, **ZPO Art. 141b**, s. 1318ff.

²¹¹ Aynı yönde bkz.: PEKCANITEZ/ATALAY/ÖZEKES, **Değerlendirme**, s. 278.

²¹² SPUHLER, **KUKO-ZPO Art. 141a**, N. 2.

²¹³ GAYRETLİ AYDIN, s. 2114.

²¹⁴ KALE, Serdar, "Ses ve Görüntü Nakledilmesi Yoluyla Duruşma İcrası (HMK m. 149)", **MİHDER**, S. 25, Y. 2013, s. 144.

²¹⁵ GAYRETLİ AYDIN, s. 2115.

²¹⁶ Bkz.: yuk. II, A, 3.

Türk hukukunda e-Duruşma bakımından HMK m. 149/f. 1 uyarınca tek taraflı talep yeterli kabul edilmekte ve karar hâkimin takdirine bırakılmaktadır²¹⁷. Böylelikle, HMK m. 149/f. 1 ile tarafların sadece birinin talebi üzerine mahkemenin takdiriyle e-Duruşma kararı verilebileceği düzenlenmektedir²¹⁸. Böylelikle, tek taraflı talep üzerine mahkemenin e-Duruşma kararı verebilmesi mümkün kılınmaktadır. Ancak, bu durum HMK m. 149 kapsamında e-Duruşma uygulamasının kanun koyucu tarafından daha fazla mahkeme inisiyatifine bırakıldığını göstermektedir²¹⁹. Zira, mahkeme, her iki tarafın menfaatini, yargılama ilkeleri ile bilhassa doğrudanlık ilkesini dikkate alarak e-Duruşma talebi hakkında karar verecektir²²⁰. Özellikle silahların eşitliği ve çekişmeli yargılama ilkeleri çerçevesinde değerlendirildiğinde, HMK m. 149/f. 1 hükmünde öngörülen taraflardan birinin talebi üzerine e-Duruşma yoluna müracaat edilebilmesi imkânı taraflar arasındaki dengeyi bozacak nitelikte sonuçlar doğurabileceği için eleştirilebilmektedir²²¹. Oysaki İsviçre ZPO 2025 revizyonu ile ZPO Art. 141a hükmünde öngörülen videokonferans yöntemi bakımından taraflardan birinin talebi yeterli olmayıp her iki tarafın muvafakati aranmaktadır²²².

Kanaatimizce HMK m. 149/f. 1’de taraflardan yalnızca birinin talebiyle ses ve görüntü nakli yoluyla duruşma yapılabilmesinin mümkün kılınması e-Duruşma yönteminin uygulanabilirliğini artırma potansiyeline sahip olsa da taraflar arasındaki usûli dengeyi bozabilecek ve yargılamada eşitlik, doğrudanlık, aleniyet ilkelerini riske atabilecek nitelikte olması sebebiyle eleştirilebilmektedir²²³.

C. Üstün Gelen Kamusal veya Özel Menfaatlerin Bulunmaması Şartının Aranması Bakımından Farklılık Bulunması

İsviçre ZPO 2025 revizyonuyla birlikte Art. 141a Abs. 2 ve Art. 170a hükümlerinde yer alan düzenlemeler, videokonferans uygulamasının istisnai du-

²¹⁷ ÖZTEK, s.653; ÖZTEK/TAŞPINAR AYVAZ/KALE, s.119; PEKCANITEZ/ATALAY/ÖZEKES, s. 275; TORAMAN, s. 488.

²¹⁸ ÖZTEK, s. 653; ÖZTEK/TAŞPINAR AYVAZ/KALE, s. 119; PEKCANITEZ/ATALAY/ÖZEKES, **Değerlendirme**, s. 275; TORAMAN, s. 488.

²¹⁹ TANRIVER, Süha, **Medeni Usul Hukuku, Cilt I, Temel Kavramlar ve İlk Derece Yargılaması**, 5. Bası, Yetkin, Ankara, 2024, s. 802.

²²⁰ ÖZTEK/TAŞPINAR AYVAZ/KALE, s. 119.

²²¹ Doktrinde, farklı gerekçelerle aynı yönde bir görüş için bkz.: PEKCANITEZ/ATALAY/ÖZEKES, **Değerlendirme**, s. 275-276.

²²² SPUHLER, **KUKO-ZPO Art. 141a**, N. 2.

²²³ PEKCANITEZ/ATALAY/ÖZEKES, **Değerlendirme**, s. 276.

rumlarda kamusal veya özel menfaatler çerçevesinde sınırlandırılabilirliğini açıkça ortaya koymaktadır²²⁴. Buna göre, ZPO Art. 141a Abs. 2 uyarınca, tarafların şahsen duruşmalarda hazır bulunmalarının zorunlu olduğu hallerde, ses ve görüntülü iletişim araçlarının kullanılabilmesi yalnızca tarafların rızasıyla değil, aynı zamanda *üstün gelen kamusal veya özel menfaatlerin bulunmaması* şartına da bağlıdır²²⁵. Benzer şekilde, tanıkların videokonferans yoluyla dinlenmesine ilişkin ZPO Art. 170a hükmü de özellikle tanığın güvenliğini tehdit eden veya ciddi nitelikteki menfaatlerin varlığında bu yönetime başvurulamayacağını öngörmektedir²²⁶. *Kanaatimizce* bu düzenlemeler ses ve görüntü nakli yoluyla duruşmalara katılım bakımından yalnızca tarafların rızasına dayanmakla yetinmeyip, hukuki koruma düzeyini bir adım daha ileriye taşıyarak kamu düzeni ve bireylerin özel menfaatlerini gözetken çift taraflı bir denetim mekanizması oluşturmaktadır. Böylelikle, İsviçre ZPO'da dijitalleşmenin sunduğu imkânlarla rağmen, adil yargılanma hakkı ile kişilik haklarının korunması arasında hassas bir denge kurulması amaçlanmaktadır.

Türk hukukunda ise, 7251 sayılı Kanunla değiştirilen HMK m. 149 hükmü incelendiğinde benzer bir "*üstün gelen kamusal veya özel bir menfaatin bulunmaması*" şartına yer verilmediği görülmektedir. HMK m. 149/f. 1 uyarınca taraflardan birinin talebi yeterli görülmuş olup mahkemenin bu talebi kabul etmesi halinde ses ve görüntü nakli yoluyla duruşma icrası mümkün kılınmıştır²²⁷. HMK m. 149'da taraf rızasına ek olarak üstün gelen kamusal veya özel menfaatlerin varlığını araştırma veya bu yönde bir denge gözetme yükümlülüğü öngörülmemiştir. Aynı şekilde HMK m. 149/f. 2'de tanık, bilirkişi veya uzmanın dinlenmesinde de bu tarz bir istisnai menfaat sınırlamasına yer verilmemiştir²²⁸. Dolayısıyla, İsviçre ZPO'da dijital araçların kullanımına sınırlayıcı bir etki yapan *üstün gelen kamusal veya özel menfaatin bulunmaması* şartı HMK'da bulunmamaktadır. Bu durum, e-Duruşma uygulamalarının kapsamı ve sınırları bakımından iki hukuk sistemi arasında önemli bir yaklaşım farkını ortaya koymaktadır. İsviçre ZPO'da e-Duruşmanın uygulanabilirliği, yalnızca teknik uygunluk ve taraf rızası ile değil, aynı zamanda temel hakların korunmasına yönelik bir denge denetimiyle de güvence altına alınmıştır.

²²⁴ ZPO Art. 141a Abs. 2 bakımından bkz.: DOMEJ, s. 488; SPUHLER, **KUKO-ZPO Art. 141a**, N. 3; ZPO Art. 170a bakımından bkz.: WEBER, **ZBJV**, s. 396.

²²⁵ DOMEJ, s. 488; SPUHLER, **KUKO-ZPO Art. 141a**, N. 3.

²²⁶ WEBER, **ZBJV**, s. 396.

²²⁷ ÖZTEK, s. 653; ÖZTEK/TAŞPINAR AYVAZ/KALE, s. 119; TORAMAN, s. 488; VAROL KARAOSMANOĞLU, s. 76.

²²⁸ Bkz. HMK m. 149/f. 2.

Kanaatimizce Türk hukukunda da benzer bir yaklaşım benimsenmeli ve HMK m. 149 hükmüne tarafların talebi ve rızası dışında ayrıca üstün gelen kamusal veya özel menfaatlerin bulunmaması şeklinde bir şart eklenmelidir. Bu sayede, şiddet mağduru bir tanığın, travmatik etkilerden korunması ya da kamusal güvenliğin tehlikeye girmemesi gibi nedenlerle e-Duruşma yapılmaması gereği doğduğunda, mahkemeler bu durumu yasal bir zeminde gerekçelendirme imkânına kavuşmuş olacaktır. Ayrıca hem taraf hakları hem de kamusal menfaatler arasında daha hassas ve dengeli bir usûl uygulaması sağlanabilecektir.

D. İsviçre Federal Konsey Yönetmeliği (VEMZ) ve Türk Hukukunda e-Duruşma Yönetmeliği Ekseninde Teknik Standartların Hukuki Nitelikleri Açısından Karşılaştırılması

İsviçre ZPO 2025 revizyonu ile ilk kez düzenlenen videokonferans yöntemi açısından ZPO'nun 141b Abs. 3 hükmüyle teknik ve hukuki güvenlik standartlarının Federal Konsey tarafından çıkartılacak olan düzenleyici işlemlerle tamamlanacağı belirtilmiştir²²⁹. Gerçekten de İsviçre Federal Konseyi tarafından çıkartılan 16.10.2024 tarihli Yönetmelik (VEMZ) veri güvenliği, sunucu konumu, şifreleme ve belgelerin elektronik sunumu gibi teknik hususlara dair ayrıntılı düzenlemeler içermektedir²³⁰.

Türkiye'de ise, HMK m. 149 hükmünde e-Duruşma yöntemi genel hatlarıyla düzenlemekle birlikte, uygulamaya dair teknik kriterler, kamuya açıklığın sağlanması ve usûli güvenceler gibi birçok önemli husus yönetmelik gibi ikincil düzenlemelere bırakılmıştır²³¹. Görüldüğü üzere, e-Duruşmaya dair ayrıntılar, kanun hükmü yerine büyük ölçüde alt düzenleyici işlem niteliğindeki e-Duruşma Yönetmeliği ile belirlenmiştir²³². Buna karşılık, özellikle, ses ve görüntü naklinin güvenliği, kayıt yasağı, belge paylaşım imkânları, sunucuların konumu ve veri iletim güvenliği gibi konuların yönetmelik düzeyinde değil, kanun seviyesinde açıkça düzenlenmesi gerekmektedir²³³.

Türk hukukunda HMK m. 149'da ses ve görüntü nakli yoluyla duruşma icrasına ilişkin sadece genel esasların düzenlenerek önemli ayrıntıların çoğunlukla

²²⁹ CHEVALLEY/SEILER, *ZPO Art. 141b*, N. 10.

²³⁰ VEMZ hakkında bkz.: STURNY/ZENDELI, s. 17; WEBER, *ZZZ*, s. 374; HUBER-LEHMANN, s. 329; CHEVALLEY/SEILER, *ZPO Art. 141b*, s. 1314-1315.

²³¹ PEKCANITEZ/ATALAY/ÖZEKES, *Değerlendirme*, s. 278.

²³² KIYAK, s. 1464; ARSLAN, *Duruşma*, s. 741-742; PEKCANITEZ/ATALAY/ÖZEKES, *Değerlendirme*, s. 278; VAROL KARAOSMANOĞLU, s. 76.

²³³ PEKCANITEZ/ATALAY/ÖZEKES, *Değerlendirme*, s. 278.

yönetmeliğe bırakılması *kanaatimizce* normlar hiyerarşisi açısından uygulama belirsizliklerine yol açmakta ve düzenlemenin yargılama güvenceleriyle ilişkisini zayıflatmaktadır.

E. Çocukların Dinlenmesi Konusunda Düzenleme İçerip İçermemesi Bakımından Karşılaştırma

İsviçre ZPO 2025 revizyonu ile çocukların videokonferans yöntemiyle dinlenmesi bakımından ZPO Art. 298 hükmünde yasaklayıcı şekilde bir düzenleme getirilmiştir²³⁴. Buna göre, İsviçre ZPO Art. 298 hükmüne çocukların dinlenmesi bakımından “*Ses ve görüntü nakli için elektronik araçların kullanılması yasaktır*” şeklinde bir ifade eklenmiştir.

İsviçre ZPO Art. 298’de gerçekleştirilen değişiklikle getirilen çocukların videokonferans yöntemiyle dinlenmesini yasaklayan hüküm çocuğun korunması ve ifadesinin güvenli ortamda alınması amacıyla önemlidir. Ayrıca, ZPO Art. 298’de öngörülen bu düzenleme çocuğun üstün yararının korunması ve psikolojik güvenliğinin sağlanması bakımından ehemmiyet taşır. Bu sayede, yargılamada dijital araçların kullanılabilirliği ile hassasiyet gerektiren konular arasında ince bir denge kurulmaya çalışılmıştır.

Türkiye’de ise Hukuk Muhakemeleri Kanunu kapsamında benzer bir düzenleme bulunmamaktadır²³⁵. Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nda çocukların e-Duruşma yöntemiyle dinlenemeyeceğine ilişkin özel bir kanun hükmüne yer verilmemesi *kanaatimizce* önemli bir kanuni boşluk teşkil etmektedir. Bu sebeple, HMK’da öncelikle İsviçre ZPO Art. 298’deki gibi çocukların dinlenme-

²³⁴ JENNY/ABEGG, **OFK-ZPO Art. 141a**, N. 11.

²³⁵ Oysaki, çocuğun dinlenmesi (katılım hakkı), temelini Çocuk Hakları Sözleşmesi’nden alan bir husustur (ARSLAN ÖNCÜ, Gülay, **Bireysel Başvuruda Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Hakkı**, Beta Basım, İstanbul, 2020, s. 108; COŞKUN ÇUVALOĞLU, Feyza, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Sisteminde Medeni Yargılamada Çocuğun Katılım Hakkı**, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2023, s. 14 vd.). Çocuk hakları konusunda Türkiye’nin taraf olduğu sözleşmelerden biri, Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen “*Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*”dir. Diğeri ise “*Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi*”dir. Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin 12’nci maddesinde, adli merciler önünde çocuğun dinlenmesi düzenlenmiştir. Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesinin 3’üncü maddesine göre ise, yeterli idrake sahip olduğu iç hukuk tarafından kabul edilen bir çocuğun, adli merciler önünde dinlenebileceği düzenlenmiştir. Her iki sözleşme de Türkiye açısından yürürlükte olup iç hukukun parçası haline gelmiştir. Görüldüğü üzere, Türkiye’nin taraf olduğu çocuk haklarına dair uluslararası sözleşme hükümleri gereğince, çocuk doğrudan doğruya kendisini ilgilendiren meseleler hakkında görülmekte olan bir davada kendi görüşlerini ifade etmek ve kararlarının olası sonuçları hakkında bilgilendirilme hakkına sahiptir. İsviçre gibi ülkelerde çocuğun dinlenmesine ilişkin İsviçre ZPO Art. 298’de ayrıca düzenleme yapılması yoluna gidilmiştir. *Kanaatimizce*, Türkiye’de Hukuk Muhakemeleri Kanununda bu yönde bir usuli düzenleme yapılması gerekmektedir.

sine özgü bir düzenleme yapılmalıdır. HMK'ya eklenecek olan bu yeni düzenlemede aynı zamanda İsviçre ZPO Art. 298'de öngörülen şekilde çocukların ses ve görüntü nakli yoluyla dinlenemeyeceğine ilişkin açık ve emredici bir ifadeye yer verilmelidir. Böylelikle, İsviçre ZPO Art. 298 örneğinde olduğu gibi çocukların videokonferans yoluyla dinlenmesinin yasak olduğu açıkça kanunda düzenlenerek şu anki uygulamamızda²³⁶ olan şekilde çocukların sadece yüz yüze dinlenebileceğine ilişkin HMK'da da bir hüküm getirilmesi, çocuk dostu yargılama anlayışının güçlenmesine katkı sağlayacağı için *kanaatimizce* daha isabetli olacaktır.

F. Mahkemelerin e-Duruşma Taleplerini Gerektirici Yüklülükleri Açısından Değerlendirmeler

Türk hukukunda HMK m. 149'da öngörülen ses ve görüntü nakli yoluyla duruşma icrası 7251 sayılı Kanunla gerçekleştirilen değişikliklerden sonra önemli ölçüde gelişmiş olsa da uygulamada karşılaşılan en önemli sorunlardan biri, mahkemelerin e-Duruşma taleplerine yönelik tutumlarında görülen farklılık ve keyfiyet konusundadır²³⁷. HMK m. 149 hükmünde, mahkemelere e-Duruşma taleplerini kabul edip etmeme konusunda geniş bir takdir yetkisi tanınmakla birlikte, bu takdirin hangi esaslara göre kullanılacağı ve ret kararlarının gerekçelendirilmesine ilişkin açık bir düzenleme bulunmamaktadır. HMK m. 149/f. 1 hükmünde sadece "*Mahkeme, taraflardan birinin talebi üzerine talep eden taraftan veya vekilinin, aynı anda ses ve görüntü nakledilmesi yoluyla buldukları yerden duruşmaya katılmalarına ve usul işlemleri yapabilmelerine karar verilir.*" denilmek suretiyle genel bir esasa yer verilmiştir. Bu durum, aynı yasal çerçeveye rağmen farklı mahkemelerde aynı talep hakkında birbirinden tamamen farklı uygulamaların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu durum ise hem uygulama birliğini zedelemekte hem de tarafların adil yargılanma hakkı bakımından hukuki öngörülebilirlik beklentisini boşa çıkarmaktadır.

²³⁶ Türk Hukukunda doktrinde, davaya bakan hâkimin çocuğu dinlemesi gerektiği haklı olarak ileri sürülmüştür (OKTAY ÖZDEMİR, Saibe: "Boşanma Davalarında Çocuklara İlişkin Kararlar Bakımından Çocuğun Dinlenme Hakkı" Prof. Dr. Hüseyin Hatemi'ye Armağan, II. Cilt, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2009, s. 1228; AKKAYA, Tolga: **Medeni Usul Hukuku Bakımından Boşanma Davası**, Yetkin Yayıncılık, Ankara, 2017, s. 315; TUNCER KAZANCI, İdil: "Hukuki Dinlenme Hakkı ve Çocuğun Katılma Hakkı Bağlamında Yargılamada Çocuğun Dinlenilmesi", **AndHD**, C. 9, S. 1, 2023, s. 72). Uygulamamızda ise, çocuğun dinlenmesi, davaya bakan hâkim tarafından gerçekleştirilmektedir. Hâkim, mahkemede görevli psikolog, pedagoğ gibi uzmanlar eşliğinde çocuğu dinleyebilir ve görüşlerini alabilir. Burada esas olan, çocuğun yaşına, kavrama gücüne ve olgunluk düzeyine uygun bir yöntemle görüşünün alınmasıdır. Ayrıca, hâkimin karar vermesi bakımından önem arz eden hususlarda çocuğun uzman kişiler tarafından dinlenmesi, hem çocuğun kendisini daha rahat ifade etmesini sağlar hem de sağlıklı bir değerlendirme yapılmasına imkân tanır.

²³⁷ Bkz.: yuk. II, C.

HMK m. 149'da e-Duruşma konusunda ayrıntılı şartların düzenlenmemesi, mahkemelerin bu husustaki talepleri değerlendirme konusunda geniş takdir yetkisine sahip olmaları ve nihayetinde mahkemelerce gerekçe gösterilmeksizin e-Duruşma taleplerinin reddedilmesi, HMK m. 27'de öngörülen “*adil yargılanma hakkı*” ve “*silahların eşitliği*” ilkeleriyle bağdaşmamaktadır. Zira e-Duruşma yöntemi, birçok durumda vekillerin ve tarafların makul sürede yargılanma, adalete erişim ve etkin katılım haklarını doğrudan ilgilendirmektedir. Mahkemelerin bu konuda ret kararı verirken teknik, usuli ve dosyanın özelliklerine göre somut gerekçelere dayanması hem kararın denetlenebilirliğini sağlayacak hem de keyfi uygulamaların önüne geçecektir.

İsviçre ZPO'da konunun nasıl ele alındığı ise dikkat çekicidir. Zira, İsviçre ZPO Art. 141a, 141b ve 170a hükümleriyle mahkemelere videokonferans yöntemi konusunda açık ve ayrıntılı bir kanuni çerçeve sunulmaktadır²³⁸. Bu doğrultuda, mahkeme kanunda aksi öngörülmedikçe tüm tarafların rızasının bulunması şartıyla, sözlü usul işlemleri bakımından özellikle ses ve görüntü nakline imkân veren elektronik araçları kullanmak suretiyle duruşma icrasına karar verebilecektir²³⁹. Ayrıca, tarafların şahsen duruşmada hazır bulunmalarının öngörüldüğü hâllerde, elektronik araçların kullanımı bakımından ancak tarafların rızasıyla ve üstün gelen kamusal veya özel menfaatlerin buna engel teşkil etmemesi şartıyla videokonferans yönteminin mümkün olduğu ZPO Art. 141a Abs. 2 hükmünde düzenlenmiştir²⁴⁰. Görüldüğü üzere, mahkemelere tanınan videokonferans yoluyla duruşma yapma imkânı bakımından ZPO Art. 141a Abs. 2'de sadece tarafların rızası yeterli olmamakta, buna ek olarak aynı zamanda üstün gelen kamusal veya özel menfaatlerin de bulunmadığının mahkemece değerlendirilmesi gerektiği bir şart olarak aranmaktadır²⁴¹.

İsviçre uygulamasında mahkemeler ZPO kapsamında videokonferans yoluyla duruşma icrasına karar verirken veya böyle bir talebi reddederken Art. 141a ile Art. 141b'deki şartlara göre hareket etmek ve kararlarını bu kriterlere dayandırmak zorundadır. Bu durum, mahkemelerin takdir yetkisini sınırlandırmamakta aksine mahkemelere tanınan yetkinin belirli esaslar çerçevesinde kullanılmasını yönlendirmekte ve denetlenebilir bir hale getirmektedir.

²³⁸ MATTHYS/SANTEN, s. 133.

²³⁹ Art. 141a Abs. 1 ZPO.

²⁴⁰ Art. 141a Abs. 2 ZPO.

²⁴¹ ZPO Art. 141a Abs. 2 bakımından bkz.: DOMEJ, s. 488; SPUHLER, **KUKO-ZPO Art. 141a**, N. 3; ZPO Art. 170a bakımından bkz.: WEBER, **ZBJV**, s. 396.

Türk hukukunda da HMK m. 149 kapsamında taraflarca açıkça talepte bulunulması durumunda, mahkemenin e-Duruşma talebini reddetmesi ancak makul, ölçülü ve somut olaya özgü gerekçelere dayanması ihtimalinde kabul edilebilir bir uygulama olacaktır. Aksi takdirde, mahkemelerin keyfi ret kararları, tarafların etkili bir şekilde yargılamaya katılma haklarını zedeleyecek, usul ekonomisi ve yargının dijitalleşme hedefleriyle çelişecektir.

G. Kişisel Verilerin Korunması, Kayıtların Hukuki Niteliğinin Netleştirilmesi ve Teknik Konulara İlişkin Açıklık Getirilmesi Bakımından Karşılaştırma

Türk hukukunda e-Duruşma uygulaması, HMK m. 149 ve bu maddeye dayanılarak çıkartılan e-Duruşma Yönetmeliği ile yasal bir çerçeveye kavuşturulmuş olmakla birlikte, ses ve görüntü kayıtlarının hukuki niteliği, kişisel verilerin korunması gibi konular halihazırda bazı açılardan tartışmalıdır. Mevcut düzenlemeler, bu hususları belirli ölçülerde kapsasa da kanun düzeyinde daha açık ve sistematik hükümlere ihtiyaç duyulduğu açıktır.

İsviçre ZPO Art. 141b Abs. 1 (b) uyarınca, tanıkların dinlenmesi, tarafların sorgulanması, delil niteliğindeki beyanlar ve kişisel dinleme işlemleri ile ilgili olarak kayıt yapılması zorunludur²⁴². Oysaki, Türkiye’de HMK m. 149 hükmü e-Duruşma uygulamasına ilişkin genel bir çerçeve sunsa da hangi hallerde kayıt alınacağına dair bir düzenleme içermemektedir. HMK m. 149’da öngörülen ses ve görüntü nakli yoluyla duruşma icrası bakımından kayıt alınması hususu daha çok fiziki duruşma düzenini hükme bağlayan HMK m. 153 ile ilişkilendirilmektedir. *Kayıt ve yayın yasağı* kenar başlıklı HMK m. 153 hükmünde duruşma sırasında fotoğraf çekilemeyeceği aynı zamanda hiçbir şekilde ses ve görüntü kaydı yapılamayacağı açıkça düzenlenmektedir²⁴³. Ancak, bahsi geçen düzenlemede dava dosyasında saklı kalmak şartıyla “*yargılamanın zorunlu kıldığı hallerde*” mahkeme tarafından kayıt yapılabileceği de öngörülmektedir²⁴⁴. E-Duruşma uygulaması, mahkeme huzurunda yapılan duruşma ile aynı hukuki sonuçları doğurduğu²⁴⁵ için söz konusu istisna, ses ve görüntü nakli yoluyla duruşma icrası bakımından da uygulanabilir niteliktedir²⁴⁶. Ayrıca, e-Duruşma

²⁴² CHEVALLEY/SEILER, *ZPO Art. 141b*, N. 50. Bkz.: yuk. I, C, 1, c.

²⁴³ KURU, Baki/ARSLAN, Ramazan/YILMAZ, Ejder, *Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı*, 6100 sayılı HMK’na Göre Yeniden Yazılmış 24. Bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2013, s. 113; KARSLI, Abdurrahim, *Medeni Muhakeme Hukuku*, Yenilenmiş ve Gözden Geçirilmiş 5. Bs., Filiz Kitabevi, İstanbul, 2020, s. 492; ATALI, Murat/ERMENEK, İbrahim/ERDOĞAN, Ersin, *Medeni Usul Hukuku*, 6. Bası, Yetkin, Ankara, 2023, s. 442.

²⁴⁴ KURU/ARSLAN/YILMAZ, s.113; ATALI/ERMENEK/ERDOĞAN, s. 442; ARSLAN, *E-Duruşma*, s. 219.

²⁴⁵ E-Duruşma Yönetmeliği m. 13/f. 1.

²⁴⁶ ARSLAN, *E-Duruşma*, s. 220.

Yönetmeliği m. 14/f. 2 ile de “*e-Duruşma sırasında fotoğraf çekilemez ve hiçbir şekilde ses ve görüntü kaydı yapılamaz. Ancak, yargılamanın zorunlu kıldığı hallerde, mahkemece kayıt yapılabilir. Kayıt ve yayın yasağına aykırı davranan kişi hakkında 26/9/2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 286ncı maddesi hükümleri uygulanır*” şeklinde bir hüküm getirilerek kanun düzeyinde olmasa da kayıt yasağı açıkça ifade edilmiştir²⁴⁷.

Uygulamada da e-Duruşmaya katılmak isteyen taraflara, duruşma sırasında her türlü ses ve görüntü kayıt veya nakil cihazının kullanılmayacağına dair bir bilgilendirme metni gönderilmekte ayrıca bu metnin kabul edilmesi e-Duruşmanın icrası için bir ön koşul olarak kabul edilmektedir.

Ses ve görüntü nakli yoluyla duruşmalara katılım sırasında kayıt yasağının istisnaları ise e-Duruşma Yönetmeliği'nin “*kayıt alınması ve saklanması*” kenar başlıklı 15'inci maddesinde öngörülmektedir²⁴⁸. Buna göre, yargılamanın zorunlu kıldığı hallerde gerekçesi de belirtilerek e-Duruşmanın mahkeme kararıyla kayıt altına alınabileceği düzenlenmektedir. Ayrıca, bu kayıtların Merkezi Kayıt Sisteminde iki hafta süreyle saklanacağı ve sürenin sonunda geri döndürülecek şekilde silineceği hükme bağlanmaktadır²⁴⁹. Bununla birlikte, söz konusu kayıtların ne şekilde ve hangi delil rejimine tabi olacağı, duruşma tutanakları karşısındaki hukuki değeri ve bağlantı sorunları durumunda yargılamanın geçerliliği gibi konularda HMK seviyesinde açık bir düzenleme bulunmamaktadır.

Yine, aynı yönetmeliğin 13. ve 14'üncü maddeleri, ses ve görüntü naklinde yaşanacak teknik kesintiler karşısında e-Duruşmanın yeniden açılabilirliğini ve gerekirse sonlandırılabilirliğini düzenlemektedir²⁵⁰. Ancak, bu durumun tarafların hak kaybına sebep olmaması ve adil yargılanma hakkını zedelememesi için usuli güvencelere daha fazla vurgu yapılması gerekmektedir. Örneğin, teknik kesinti sonrasında duruşmanın hangi aşamadan itibaren tekrar edileceği, kesinti sırasında alınan beyanların geçerliliği ve tarafların bu hususta itiraz hakkına

²⁴⁷ İsviçre ZPO'da hangi hallerde kaydın zorunlu olduğu, hangi hallerde hâkimin takdirine bırakıldığı açıkça belirtilmiştir. Türk hukukunda ise e-Duruşma Yönetmeliği, hâkime geniş bir takdir alanı bırakmıştır; fakat bu alanın sınırları net bir şekilde çizilmemektedir. Bu durum uygulamada farklılıklar ve öngörülemezlik sonucunu doğurmaktadır. Dolayısıyla buradaki temel sorun e-Duruşma konusundaki kayıt yapılması yetkisinin kanun düzeyinde daha belirgin ölçütlerle sınırlandırılmasının gerekip gerekmediğine ilişkindir. Bu bağlamda, *kanaatimizce*, hangi işlemlerde kaydın zorunlu olduğu hangi işlemlerde hâkimin takdirine bırakıldığı kanunda açıkça düzenlense hem adil yargılanma hakkı hem de uygulamada yeknesaklık sağlanması açısından daha güçlü şekilde teminat altına alınmış olacaktır.

²⁴⁸ ARSLAN, E-**Duruşma**, s. 220.

²⁴⁹ E-Duruşma Yönetmeliği m.15.

²⁵⁰ Bkz. E-Duruşma Yönetmeliği m. 13, m. 14.

ilişkin açık kurallar getirilmesi *kanaatimizce* adil yargılanma hakkının korunması bakımından önemlidir.

İsviçre ZPO 2025 revizyonu ile getirilen ZPO Art. 141b hükmü, bu meseleleri doğrudan düzenlemiştir²⁵¹. Tanıkların dinlenmesi, tarafların sorgulanması, delil niteliğindeki beyanlar ve kişisel dinleme işlemleri ile ilgili olarak kayıt yapılması zorunlu kılınmış; diğer durumlarda ise duruşmaların kayıt altına alınmasına ancak belli koşullarda izin verilmiştir²⁵² (ZPO Art. 141b Abs. 1 (b)). Ayrıca, ZPO Art. 141b Abs. 1 (c)'de “*Kişisel verilerin korunması ve veri güvenliği temin edilmelidir*” şeklinde açık bir düzenleme getirilmiştir²⁵³. Görüldüğü üzere, İsviçre ZPO'da videokonferans yoluyla duruşma icrasında kayıt altına alınacak olan hallerin neler olduğu, veri güvenliği ve kişisel verilerin korunması hususları kanun düzeyinde teminat altına alınan meselelerdir²⁵⁴. Ayrıca, bu alandaki teknik standartlar ile veri koruma önlemlerinin nihai belirleyicisinin Federal Konsey olduğu ZPO Art. 141b Abs. 3 hükmünde açıkça düzenlenmiştir²⁵⁵. Gerçekten de 16.10.2024 tarihli VEMZ isimli Yönetmelikte aktarımın uçtan uca şifrelenmesi²⁵⁶, verilerin yalnızca İsviçre veya AB üyesi ülkelerde bulunan sunucularda saklanması²⁵⁷, belgelerin güvenli şekilde paylaşılması ve mahkeme sürecinde hangi kayıtların alınabileceği gibi teknik detaylar açıkça düzenlenmiştir²⁵⁸.

Bu çerçevede, İsviçre ile Türkiye arasında kayıt zorunluluğu ve teknik altyapı standartlarının düzenlenme şekli bakımından önemli farklar mevcuttur. Her iki hukuk sistemi karşılaştırıldığında, Türkiye'de e-Duruşma Yönetmeliği teknik altyapı konusunda önemli düzenlemeler içerse de İsviçre'deki kadar sistematik bir yapıyı henüz kanun düzeyinde oluşturamamıştır. Örneğin, Türkiye'de e-Duruşma Yönetmeliği m. 15/f. 1'de kayıt yapılması istisnai bir duruma bağlanmış ve sadece yargılamanın zorunlu kıldığı hallerle sınırlanmıştır²⁵⁹. Oysaki, yargılamanın zorunlu kıldığı haller kriteri oldukça muğlaktır. Ayrıca, bu husus-

²⁵¹ CHEVALLEY/SEILER, ZPO Art. 141b, s. 1318ff.; WEBER, ZBJV, s. 396.

²⁵² WEBER, ZBJV, s. 396; CHEVALLEY/SEILER, ZPO Art. 141b, s. 1318ff.

²⁵³ HONEGGER-MUNTENER/RUFIBACH/SCHUMANN, ZPO (2/2), s. 1183.

²⁵⁴ WEBER, ZBJV, s. 396.

²⁵⁵ CHEVALLEY/SEILER, ZPO Art. 141b, N. 10; HONEGGER-MUNTENER/RUFIBACH/SCHUMANN, ZPO (2/2), s. 1183.

²⁵⁶ Art. 3, Abs. 1, (b) VEMZ.

²⁵⁷ Art. 3, Abs. 1, (a) VEMZ.

²⁵⁸ STURNY/ZENDELI, s.17; WEBER, ZZZ, s. 375; HUBER-LEHMANN, s. 329; CHEVALLEY/SEILER, ZPO Art. 141b, s. 1314-1315.

²⁵⁹ ARSLAN, E-Duruşma, s. 220.

taki detaylar, alt düzenleyici işlem niteliğindeki e-Duruşma Yönetmeliği'nde yer almakta olup normlar hiyerarşisi bakımından uygulama birliğini zedeleme riski taşımaktadır. Türk hukukunda ses ve görüntü nakli yoluyla duruşma icrası bakımından teknik standartların ve veri güvenliği koşullarının sadece yönetmelikte düzenlenmesi, sistemin bütüncül güvenliğini sağlama açısından yeterli korumayı sağlamaktan uzaktır. İsviçre'de ise, hangi usuli işlemlerde kayıt zorunluluğunun var olduğu ZPO Art. 141b Abs. 1 (b) hükmünde açıkça öngörülerek kanuni zemine oturtulmuştur²⁶⁰.

Türk hukukunda e-Duruşma yönteminin sürdürülebilir ve güvenli bir yargılama aracı haline getirilebilmesi için *kanaatimizce* özellikle e-Duruşma sırasınıda alınan kayıtların hangi işlemlerde zorunlu olacağı, hangi işlemlerde mahkemenin takdirine bağlı kalacağı alınan kayıtların hukuki değeri, duruşma tutanağı karşısındaki konumu ve delil olarak kullanılma şartları konularında kanun seviyesinde düzenlemeler getirilmesi gerekmektedir.

Kişisel verilerin korunmasına ilişkin olarak Adalet Bakanlığı'nın ve mahkemelerin yükümlülükleri ayrı bir başlık altında ayrıntılı bir şekilde ele alınmalıdır. Ayrıca, e-Duruşma sisteminde güvenli veri işleme ve merkezi kayıt sisteminin işleyişine ilişkin teknik kurallar, uygulamada yeknesaklığı sağlamak adına düzenli olarak yayımlanmalı ve kamuoyuyla paylaşılmalıdır. Yine, Türk hukukunda HMK m. 149'da tıpkı, ZPO Art. 141b Abs. 1(c)'deki gibi "*Kişisel verilerin korunması ve veri güvenliği temin edilmelidir*" şeklinde bir düzenlemenin e-Duruşma özelinde getirilmesi gerektiği açıktır.

E-Duruşma uygulamasının sadece teknik bir imkân olarak değil, aynı zamanda usuli güvenceleri içinde barındıran bütüncül bir yargılama aracı olarak kurumsallaştırılabilmesi için Türk hukukunda kanun düzeyinde açık standartlara ihtiyaç vardır. Bu kapsamda, İsviçre ZPO 2025 revizyonu ile getirilen hükümler Türkiye'de e-Duruşmaya ilişkin düzenlemelerin güçlendirilmesine yönelik önemli bir model teşkil etmektedir. Bu doğrultuda, HMK m. 149 hükmü ile e-Duruşma Yönetmeliği'nin birlikte ele alınarak kişisel veri ihlallerinden etkilenmeden sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi hedeflenmelidir.

SONUÇ

Dijitalleşen yargılama süreçleri, modern hukuk sistemlerinin kaçınılmaz dönüşüm alanlarından biri haline gelmiştir. Bu bağlamda hem İsviçre hem de Türkiye örnekleri farklı kanuni zeminlerde gelişmiş olsalar da sesli ve görüntülü

²⁶⁰ WEBER, **ZBJV**, s. 396; CHEVALLEY/SEILER, **ZPO Art. 141b**, s. 1318ff.

iletişimin yargılama süreçlerine entegrasyonunun taşıdığı önemi açıkça ortaya koymaktadırlar. Bu dönüşüm, sadece teknik araçların yargılamaya dahil edilmesiyle sınırlı kalmamakta, aynı zamanda usûle ilişkin kanuni çerçevenin tekrardan yapılandırılmasını gerektirmektedir.

Türk hukukunda e-Duruşma uygulamaları her ne kadar Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun yürürlüğe girdiği 01.10.2011 tarihinden bu yana m. 149'da düzenlenerek yasal bir zemine kavuşmuş olsa da işlerlik kazanması zaman alan bir uygulama olmuştur. İsviçre Federal Medeni Usul Kanunu'nun 01.01.2025 yılında geçirdiği revizyon dijital yargılama araçlarının yalnızca pratik bir çözüm değil, aynı zamanda sistematik ve öngörülebilir bir yargılama modeli olarak düzenlenebileceğini ortaya koymaktadır.

İsviçre ZPO 2025 revizyonu ile getirilen ZPO Art. 141a, ZPO Art. 141b ve ZPO Art. 170a hükümleri, ses ve görüntü nakli yoluyla duruşma icrasını sadece bir kolaylık olarak değil, aynı zamanda tarafların rızası, üstün gelen kamusal veya özel menfaatlerin varlığının bulunmaması, kayıt zorunluluğu olan hallerin açıkça sayılması, veri güvenliği ve çocukların korunması gibi kuralları doğrudan kanunda düzenleyen, usule bağlı sistematik bir kurum olarak kurgulamaktadır. Bu ayrıntılı düzenlemeler, dijital ortamda dahi adil yargılanma hakkının tam olarak korunmasını hedeflemektedir. Buna karşılık, HMK m. 149 hükmü, ses ve görüntü nakli yoluyla duruşma icrasına ilişkin genel bir çerçeve sunmakla birlikte, teknik ve hukuki standartları kanun düzeyinde güvenceye bağlamaktan uzak kalmaktadır. Böylelikle, Türk hukukunda e-Duruşma uygulamasına ilişkin önemli usuli meseleler bu hususta çikartılan yönetmelikle düzenlenmektedir.

Türk hukukunda e-Duruşma uygulamasının daha ileriye gitmesi için HMK m. 149 hükmü yeniden yapılandırılmalı, ses ve görüntü nakli yoluyla duruşmalara katılım bakımından kayıt zorunluluğu, kişisel verilerin korunması ve çocukların bu yöntemle duruşmada dinlenmelerinin yasak olduğu gibi konular kanun düzeyinde ayrıntılı olarak düzenlenmelidir. Ayrıca, mahkemelere e-Duruşma taleplerini gerekçelendirme yükümlülüğü getirilerek uygulamada keyfilik önüne geçilmelidir.

Sonuç olarak, e-Duruşma uygulamasının Türk hukuk sistemine etkili ve güvenli bir şekilde entegre edilebilmesi, teknik altyapıdan başka, kanuni güvenceler ve uygulama standartlarının açıkça belirlenmesi ile mümkündür. Bu doğrultuda, İsviçre ZPO 2025 revizyonu, Türk medenî usûl hukukunun dijitalleşme sürecinde sistematik ve ayrıntılı bir model öngörmesi bakımından dikkate değer düzenlemeler getirmektedir.

Hakem Değerlendirmesi : Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması : Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek : Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review : *Externally peer-reviewed.*

Conflict of Interest : *The author has no conflict of interest to declare.*

Grant Support : *The author declared that this study has received no financial support.*

KAYNAKÇA

- AKKAYA, Tolga: **Medeni Usul Hukuku Bakımından Boşanma Davası**, Yetkin Yayıncılık, Ankara, 2017.
- ALANGOYA, Yavuz/YILDIRIM, M. Kâmil/DEREN-YILDIRIM, Nevhis: **Medeni Usul Hukuku Esasları**, 8. Bs., İstanbul, Beta Basım, 2011.
- ARSLAN, Ramazan/YILMAZ, Ejder/TAŞPINAR AYVAZ, Sema/HANAĞASI, Emel, **Medenî Usul Hukuku**, 10. Bası, Yetkin, Ankara, 2024.
- ARSLAN, Aziz Serkan, **Hukuk Yargılamasında Videokonferans Yöntemi (E-Duruşma) (HMK M. 149)**, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2023 (*E-Duruşma*).
- ARSLAN, Aziz Serkan, “Ses ve Görüntü Nakli Yolu ile Duruşma ve Uygulamasının Değerlendirilmesi”, **AD**, S. 71(2), 2023, s. 739-767 (*Duruşma*).
- ARSLAN, Aziz Serkan, “Doğrudanlık İlkesi”, **SDÜHFD**, MİHBİR Özel Sayısı, 4(2), 2014, s. 133-144 (*Doğrudanlık*).
- ARSLAN ÖNCÜ, Gülay, **Bireysel Başvuruda Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Hakkı**, Beta Basım, İstanbul, 2020.
- ATALI, Murat/ERMENEK, İbrahim/ERDOĞAN, Ersin, **Medenî Usûl Hukuku**, 6. Bası, Yetkin, Ankara, 2023.
- BACHOFNER, Eva, **Kommentar zur Schweizerischen Zivilprozessordnung (ZPO)**, (Herausgeber: Thomas Sutter-Somm, Cordula Lötscher, Christoph Leuenberger, Benedikt Seiler), 4. Auflage, Schulthess Juristische Medien AG, Zürich, 2025.
- BIERI, Marjolein/BOLLINGER-BÄR, Roxana, **Schweizerische Zivilprozessordnung ZPO/Kurzkommentar**, (Herausgeber: Karl Spühler), Schulthess Juristische Medien AG, 2023.
- BLONSKI, Dominika, “Entwicklungen im Datenschutzrecht | Le point sur le droit de la protection des données”, **Schweizerische Juristen-Zeitung**, 117, Heft 19, 2021, s. 918-921.
- BORLA-GEIER, Eva, **OFK-Orell Füssli Kommentar, ZPO Kommentar Kommentar zur Schweizerischen Zivilprozessordnung**, (Herausgeber: Myriam A. Gehri, Ingrid Jent-Sørensen, Martin Sarbach), 3. Auflage, Orell Füssli Verlag AG, 2023.

- BUDAK, Ali Cem/KARAASLAN, Varol, “7251 sayılı Kanunla Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nda Yapılan Değişiklikler”, **İBD**, C. 94, S. 5, 2020, s. 15-50 (*Değişiklikler*).
- BUDAK, Ali Cem/KARAASLAN, Varol, **Medeni Usul Hukuku**, 7. Bası, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2023 (*Usul*).
- BURRI, Marga, **Kommentar zur Schweizerischen Zivilprozessordnung (ZPO)**, (Herausgeber: Thomas Sutter-Somm, Cordula Lötscher, Christoph Leuenberger, Benedikt Seiler), 4. Auflage, Schulthess Juristische Medien AG, Zürich, 2025.
- CHEVALLEY, Cyrill A. H./SEILER, Benedikt: **Kommentar zur Schweizerischen Zivilprozessordnung (ZPO)**, (Herausgeber: Thomas Sutter-Somm, Cordula Lötscher, Christoph Leuenberger, Benedikt Seiler), 4. Auflage, Schulthess Juristische Medien AG, Zürich, 2025.
- ÇOŞKUN ÇUVALOĞLU, Feyza, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Sisteminde Medeni Yargılamada Çocuğun Katılım Hakkı**, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2023.
- ÇİFTÇİ, Pınar, “Pandemi Sürecinde Yargının İşleyişine İlişkin Alınan Tedbirlerin Türk Medeni Yargılama Hukukunda Yargısal Temel Haklar ve Özel Olarak Doğrudanlık İlkesi Üzerinde Yarattığı Etkiler”, **LexperaBlog**, 2020, (s. 1-23) (Çevrimiçi) <https://blog.lexpera.com.tr/pandemi-surecinde-yarginin-isleyisine-iliskin-alinan-tedbirlerin-turk-medeni-yargilama-hukukunda-yargisal-temel-haklar-ve-ozel-olarak-dogrudanlik-ilkesi-uzerinde-yarattigi-etkiler/>, E.T. 03.06.2025.
- DİŞEL, Buse, “İsviçre Hukukunda Kovid-19 Sebebiyle Yargıda Alınan Tedbirler Özellikle Medeni Yargıdaki Düzenlemeler ve Bu Düzenlemelerin Ülkemiz Açısından Değerlendirilmesi” **LexperaBlog**, 2020, (s. 1-6) (Çevrimiçi) <https://blog.lexpera.com.tr/isvire-hukukunda-kovid-19-sebebiyle-yargida-alinan-tedbirler-ozellikle-medeni-yargidaki-duzenlemeler-ve-bu-duzenlemelerin-ulkemiz-acisindan-degerlendirilmesi/>, E.T. 03.06.2025.
- DOMAJ, TANJA, “Videokonferenzen im Zivilprozess”, **Anwaltsrevue: Das Praxismagazin des schweizerischen Anwaltsverbandes**, Heft: 11-12, 2022, s. 486-493.
- DURSUN, Gizem, “Sanığın Duruşmada Hazır Bulunma Hakkı ve Bu Kapsamda Sesli ve Görüntülü Bilişim Sisteminin (SEGBİS) Değerlendirilmesi”, **Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, S. 143-144, 2016, s. 127-158.
- EICHEL, Florian, “Gerichtsöffentlichkeit bei Videoverhandlungen im Zivilprozess”, **Schweizerische Juristen-Zeitung**, Heft 120, 2024, s. 211-222.
- ENZ, Benjamin V., “Die familienrechtlichen Verfahrensbestimmungen de lege lata und im Lichte der ZPO-Revision”, **Die Praxis des Familienrechts**, 2022, s. 834-864.
- FLEISCHER, Thomas, **OFK-Orell Füssli Kommentar, ZPO Kommentar Kommentar zur Schweizerischen Zivilprozessordnung**, (Herausgeber: Myriam A. Gehri, Ingrid Jent-Sørensen, Martin Sarbach), 3. Auflage, Orell Füssli Verlag AG, 2023.

- GAYRETLİ AYDIN, Seda, “Medeni Yargılama Hukukunda Ses ve Görüntü Nakli Yoluyla Duruşmaya Katılma”, **DEÜHFD**, C. 19, Özel Sayı, Prof. Dr. Şeref Ertaş’a Armağan, 2017, s. 2101-2126.
- GNOS, Urs P./HOHLER, Dominik/KUMMER, Angela/BRAZEROL, Riccardo, **Gesellschaftsrecht-Entwicklungen 2020**, Stämpfli Verlag AG, Bern, 2021.
- GÖRGÜN, Şanal L./BÖRÜ, Levent/KODAKOĞLU, Mehmet, **Medenî Usûl Hukuku**, 13. Baskı, Ankara, Yetkin, 2023.
- GUNGERICH, Andreas, “Revision der Schweizerischen Zivilprozessordnung”, **Anwaltsrevue: Das Praxismagazin des schweizerischen Anwaltsverbandes**, Heft 1, 2021, s.13-16.
- GUYAN, Peter: “Art. 170a ZPO - Einvernahme mittels Videokonferenz”, **Schweizerische Zeitschrift für Zivilprozess- und Zwangsvollstreckungsrecht**, Heft 69, 2025, s. 13-24.
- HONEGGER-MUNTENER Patrick/RUFIBACH, Matthias/SCHUMANN, Julius, “Die Revision der ZPO (1/2:I.-X.)”, **Aktuelle Juristische Praxis**, Heft 10, 2023, s. 1157-1180 (*ZPO(1/2)*).
- HONEGGER-MUNTENER, Patrick/RUFIBACH, Matthias/SCHUMANN, Julius: “Die Revision der ZPO (2/2:XI.-XX.)”, **Aktuelle Juristische Praxis**, Heft 10, s. 1180-1208 (*ZPO(2/2)*).
- HUBER-LEHMANN, Melanie, “Änderungen der ZPO per 1. Januar 2025”, **Schweizerische Zeitschrift für Zivilprozess- und Zwangsvollstreckungsrecht**, Heft 68, 2024, s. 317-340.
- JENNY, Reto M./ABEGG, Mike, **OFK-Orell Füssli Kommentar, ZPO Kommentar Kommentar zur Schweizerischen Zivilprozessordnung**, (Herausgeber: Myriam A. Gehri, Ingrid Jent-Sørensen, Martin Sarbach), 3. Auflage, Orell Füssli Verlag AG, 2023.
- KALE, Serdar, “Ses ve Görüntü Nakledilmesi Yoluyla Duruşma İcrası (HMK m. 149)”, **MİHDER**, S. 25, Y. 2013, s. 141-154.
- KARSLI, Abdurrahim, **Medeni Muhakeme Hukuku**, Yenilenmiş ve Gözden Geçirilmiş 5. Bs., Filiz Kitabevi, İstanbul, 2020.
- KIYAK, Emre, “Duruşmada Etkinlik Kazanan Yargılama İlkeleri ile Usuli Müktesep Hak Işığında Türk Hukuk Yargılamasında Eş Zamanlı Ses ve Görüntü Aktarımıyla Duruşma Yapılmasının Olması Gereken Sınırları”, **Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, S. 205, Kasım 2021, s. 1453-1502.
- KURT, Nesibe, “Medeni Yargılama Hukukunda Doğrudan Doğruyalık İlkesi”, **Prof. Dr. Bilge Öztan’a Armağan**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2008, s. 599-625.
- KURU, Baki/ARSLAN, Ramazan/YILMAZ, Ejder, **Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı**, 6100 sayılı HMK’na Göre Yeniden Yazılmış 24. Bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2013.

- LIENHARD, Andreas/KETTIGER, Daniel, “Justiz in Krisenzeiten - Digitalisierung fördern”, **Recht im Spiegel der NZZ**, Nr. 84, 09.04.2020, s. 8.
- LOTSCHER, Cordula, **Kommentar zur Schweizerischen Zivilprozessordnung (ZPO)**, (Herausgeber: Thomas Sutter-Somm, Cordula Lötscher, Christoph Leuenberger, Benedikt Seiler), 4. Auflage, Schulthess Juristische Medien AG, Zürich, 2025.
- MABILLARD, Ramon, **Kommentar zur Schweizerischen Zivilprozessordnung (ZPO)**, (Herausgeber: Thomas Sutter-Somm, Cordula Lötscher, Christoph Leuenberger, Benedikt Seiler), 4. Auflage, Schulthess Juristische Medien AG, Zürich, 2025.
- MARKUS, Alexander R., “Revision der ZPO - Ende der Übung, wie weiter?”, **Schweizerische Zeitschrift für Zivilprozess- und Zwangsvollstreckungsrecht**, Heft 63, 2023, s. 219-222.
- MATTHYS, Janis/SANTEN, André, “Technische Störungen bei der Durchführung von Videokonferenzen in Zivilverfahren”, **Anwaltsrevue: Das Praxismagazin des schweizerischen Anwaltsverbandes**, Heft 3, 2025, s. 133-136.
- MIDIK, Barış, “Medenî Yargıda E-Duruşma Pilot Uygulaması ve Yargının Elektronik Dönüşümü Üzerine Bazı Düşünceler”, **LexperaBlog**, 2020 (s. 1-8) (Çevrimiçi) <https://blog.lexpera.com.tr/medeni-yargida-e-durusma-pilot-uygulamasi-ve-yarginin-elektronik-donusumu-uzerine-bazi-dusunceler/>, E.T. 03.06.2025.
- MİRZAYEV, Anar, **Medeni Yargulamada E-Duruşma**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 2023.
- MORDASINI-ROHNER, Claudia Maria/BOOG, Severin, “Ausgewählte Fragen zu den familienrechtlichen Verfahren und zum Rechtsmittelverfahren nach revidierter ZPO”, **Basler Juristische Mitteilungen (BJM)**, 2024, s. 1-7.
- MORET, Sébastien, **Schweizerische Zivilprozessordnung ZPO/Kurzkommentar**, (Herausgeber: Karl Spühler), Schulthess Juristische Medien AG, 2023 (*KUKO-ZPO Art. 6*).
- MURARO, Gaudenz, “Praktische Auswirkungen der ZPO-Revision 2025 im Mietrecht”, **Mietrechtspraxis**, Heft 1, 2025, s. 7-33.
- OKTAY ÖZDEMİR, Saibe: “Boşanma Davalarında Çocuklara İlişkin Kararlar Bakımından Çocuğun Dinlenme Hakkı” **Prof. Dr. Hüseyin Hatemi’ye Armağan, II. Cilt**, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2009, s. 1219-1242.
- ÖZTEK, Selçuk/TAŞPINAR AYVAZ, Sema/KALE, Serdar, “Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında 20 Mart 2020 Tarihli Kanun Teklifi’ne İlişkin Bazı Açıklamalar ve Kanun Teklifinin Değerlendirilmesi”, **TBBĐ**, Y. 33, S. 149, 2020, s. 77-151.
- ÖZTEK, Selçuk/NAMLI, Mert, “İsviçre Medeni Usul Kanununda Yapılması Düşünülen Önemli Değişiklikler (26/02/2020 Tarihli Tasarı)”, **TBBĐ**, S. 154, 2021, s. 173-228.

- ÖZTEK, Selçuk, “Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun Aleniyet İlkesine İlişkin 28’inci Maddesi ile Ses ve Görüntü Nakledilmesi Yoluyla veya Başka Yerde Duruşma İcrasına İlişkin 149’uncu Maddesinde 7251 Sayılı Kanun’la Yapılan Değişiklikler Hakkında Bazı Düşünceler”, **AD**, S. 66, 2021/1, s. 641-655.
- PEKCANITEZ, Hakan/ATALAY, Oğuz/ÖZEKES, Muhammet, “Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nda Değişiklik Yapılmasına Dair 7251 Sayılı Kanun Hakkında Değerlendirme”, **TBBD**, Y. 34, S. 150, 2020, s. 247-299 (*Değerlendirme*).
- PEKCANITEZ, Hakan/ATALAY, Oğuz/ÖZEKES, Muhammet, **Medenî Usûl Hukuku Ders Kitabı**, 11. Bası, On İki Levha, İstanbul, 2023 (*Usûl*).
- SCHNEIDER, Silas, **Die familienverfahrensrechtlichen Auswirkungen der Revision der Schweizerischen Zivilprozessordnung (ZPO) vom 17. März 2023**, IMPULSE-Impulse zur praxisorientierten Rechtswissenschaft, (Herausgeber: Cordula Lötscher, Daniela Thurnherr, Wolfgang Wohlers), Schulthess Juristische Medien AG, Zürich, 2024.
- SCHERRER, Dorothe, “Die Justiz des Kantons Zürich im Banne von «Corona»“, **Causa Spot**, Heft 2, 2020, s. 208-213.
- SIEGENTHALER, Thomas, “ZPO-Revision: Privatgutachten als Beweismittel - Wirkung und Nebenwirkungen”, **Baurecht**, Heft 3, 2024, s. 93-96.
- SPUHLER, Karl, “ZPO-Revision Halbzeit”, **Schweizerische Juristen-Zeitung**, Heft 19, 2021, s. 942-945 (*SJZ*).
- SPUHLER Karl, **Schweizerische Zivilprozessordnung ZPO/Kurzkommentar**, (Herausgeber: Karl Spühler), Schulthess Juristische Medien AG, 2023 (*KUKO-ZPO Art. 141a*).
- STAEHELIN, Daniel/VON MUTZENBECHER, Florence, “Die Revision der ZPO vom 17. März 2023”, **Schweizerische Juristen-Zeitung**, Heft 16-17, 119, s. 815-833.
- STEINER Martina Patricia/BECKER, Andreas, “Der arbeitsrechtliche Prozess - was ändert sich in rund einem Jahr mit der Revision der Schweizerischen Zivilprozessordnung (ZPO)?”, **Anwaltsrevue: Das Praxismagazin des schweizerischen Anwaltsverbandes**, Heft 1, 2024, s. 23-28.
- STURNY, Thiemo/ZENDELI, Dzevrije, “Revision der schweizerischen Zivilprozessordnung (ZPO) per 1. Januar 2025”, **Recht relevant für Verwaltungsräte**, Heft 1, 2025, s. 17 ff.
- SUESS, Cyrill/MEYER Richard M./RECHSTEINER Tamara, “Die Hauptverhandlung im ordentlichen Verfahren”, **Schweizerische Zeitschrift für Zivilprozess- und Zwangsvollstreckungsrecht**, Heft 63, 2023, s. 276-290.
- TANRIVER, Süha, **Medeni Usul Hukuku, Cilt I, Temel Kavramlar ve İlk Derece Yargılaması**, 5. Bası, Yetkin, Ankara, 2024.
- TIRTIR, Mustafa, “Sesli-Görüntülü Duruşma Dönemi”, **İBD**, C. 94, S. 3, 2020, s. 124-135.

- TORAMAN, Barış, “Covid-19 Pandemisinin Etkisi Altında Hukuk Yargısında E-Duruşma”, (Editör: Kemal Şenocak), **Covid-19 Küresel Salgınının Hukuktaki Yansımaları**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2021, s. 459-523.
- TUNCER KAZANCI, İdil: “Hukuki Dinlenme Hakkı ve Çocuğun Katılma Hakkı Bağlamında Yargılamada Çocuğun Dinlenilmesi”, **AndHD**, C. 9, S. 1, 2023, s. 57-80.
- ULUSAN, Banu, “Medeni Yargılama Hukukunda Tanığın E-Duruşma ile Dinlenilmesi ve Kişisel Verilerin Korunması: Alman Hukukuyla Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme”, **TBB**, (163), 2022, s. 155-189.
- VAROL KARAOSMANOĞLU, Gökçe, “Ses ve Görüntü Nakli Yoluyla Duruşma Yapılmasına İlişkin Olarak 7251 Sayılı Kanun’la Yapılan Değişikliklerin Doğrudanlık İlkesi Kapsamında Değerlendirilmesi”, **AndHD**, C. 8, S. 1, 2022, s. 71-92.
- WEBER, Philipp, “Rechtsetzung und Rechtsentwicklungen 2024/2025 - ZPO & SchKG”, **Schweizerische Zeitschrift für Zivilprozess- und Zwangsvollstreckungsrecht**, Heft 68, 2024, s. 374-381 (ZZZ).
- WEBER, Philipp, “Die ZPO-Revisionsvorlage 2023”, **Zeitschrift des Bernischen Juristenvereins**, Heft 159, 2023, s. 377-408 (ZBJV).
- WEBER-STECHER, Urs, “Gerichtsverhandlungen mittels Videokonferenz?”, **Schweizerische Zeitschrift für Zivilprozess- und Zwangsvollstreckungsrecht**, Heft 56, 2021, s. 705-708.
- WEIBEL, Thomas/SINGH, Prabhjot K., **Kommentar zur Schweizerischen Zivilprozessordnung (ZPO)**, (Herausgeber: Thomas Sutter-Somm, Cordula Lötscher, Christoph Leuenberger, Benedikt Seiler), 4. Auflage, Schulthess Juristische Medien AG, Zürich, 2025.
- YILDIRIM, Mehmet Kamil: **Medeni Usul Hukukunda Delillerin Değerlendirilmesi**, Kazancı Kitap Ticaret A.Ş., İstanbul, 1990.
- YILMAZ, Ejder, **Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi**, C. 3, 4. Baskı, Yetkin Yayıncılık, Ankara, 2021.
- ZURCHER, Laura Jessica, Familienrechtliche Verfahren und dazugehörige Rechtsmittelverfahren nach der ZPO-Revision: Was ändert sich für Kinder und ihre Eltern?”, **Die Praxis des Familienrechts**, 2024, s. 541-569.

Elektronik Kaynaklar

<https://www.swisslex.ch/de/>

<https://beck-online.beck.de/Home>

<http://www.kazanci.com/>

<https://www.lexpera.com.tr/>

<https://www.resmigazete.gov.tr/>

<https://www.admin.ch>

<https://www.mevzuat.gov.tr/>

<https://blog.lexpera.com.tr/>

<https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/2024/577/de>

<https://edurusmabilgi.adalet.gov.tr/>

<https://dergipark.org.tr/tr/>

<https://sozluk.gov.tr/>

<https://tdk.gov.tr/>